

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБОМ КОМАНДНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ МОВНО-
ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗПОм-24
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 013 Початкова освіта
Хлус Марини Вікторівни

Керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент,
зав. кафедри початкової освіти
Павлик Олена Анатоліївна

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Хлус Марина Вікторівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ КОМАНДНОЇ РОБОТИ	
1.1. Сутність поняття «комунікативні вміння».....	9
1.2. Особливості формування комунікативних умінь у здобувачів початкової освіти.....	14
1.3. Командна робота як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів.....	19
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ 3 КЛАСУ ЗАСОБОМ КОМАНДНОЇ РОБОТИ	
2.1. Стан досліджуваної проблеми у сучасній початковій школі	29
2.2. Перебіг дослідної роботи з формування комунікативних умінь учнів 3 класу засобом командної роботи	43
2.3. Підсумки дослідної роботи.....	52
Висновки до розділу 2	
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. У наш час система освіти України зазнала трансформації, викликаной складною суспільною ситуацією – пандемією COVID-19, війною, тимчасовою окупацією окремих територій. Перехід на дистанційне та змішане навчання викликав потребу в нових підходах до організації освітнього процесу, які б забезпечували не лише засвоєння знань, а й розвиток ключових життєвих компетентностей, провідне місце серед яких займає комунікативна компетентність.

Комунікація є невід’ємною складовою існування людини у суспільстві. У сучасному світі, що стрімко змінюється та вимагає гнучкості й відкритості до нових викликів, розвиток комунікативної компетентності посідає особливе місце. У цьому контексті саме навчання відіграє ключову роль як середовище, де створюються умови для формування мовленнєвих умінь. Це передбачає вільне володіння державною мовою, уміння ефективно спілкуватися, активно слухати співрозмовника, взаємодіяти у команді, а також здатність чітко і зрозуміло висловлювати свої думки, аргументовано відстоювати власну думку, переконувати інших і виявляти повагу до різноманітних точок зору. Така здатність розвивається через формування в учнів наскрізних умінь, таких як: читання з розумінням, уміння висловлювати свою думку усно і письмово, логічно обґрунтовувати позицію, критичне та системне мислення, вміння керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення.

Останнім часом дедалі більшої значущості набуває розвиток комунікативних умінь в учнів початкової школи. Адже молодший шкільний вік – це період активного розвитку та становлення особистості. Саме в цьому віці діти набувають досвіду взаємодії в колективі, вчаться налагоджувати контакти з ровесниками та дорослими, будувати стосунки на основі взаєморозуміння, співпраці та поваги. Здатність ефективно спілкуватися, висловлювати власну думку, слухати співрозмовника, вести конструктивний діалог і співпрацювати є невід’ємною складовою успішної соціалізації та

самореалізації. Тому розвиток комунікативних умінь є не лише психолого-педагогічною потребою, а й важливою умовою для всебічного розвитку та подальшого навчання.

Питання формування комунікативних умінь молодших школярів, зокрема на уроках мовно-літературної освітньої галузі, розглядалось у працях таких науковців, як В. Бадер, І. Большакова, М. Вашуленко, С. Дубовик, Ж. Крайнова, Г. Лешенко, К. Пономарьова, Л. Соловець та ін. Зокрема, М. Пентиліук до комунікативних умінь зараховує такі: уміння чітко визначати тему висловлювання та не відхилятися від неї; формулювати висловлювання, зважаючи на основну думку й адресата мовлення; добирати найвагоміші факти для розкриття основної думки; дотримуватись логіки та послідовності у викладі, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки між фактами й явищами; обирати тип і стиль мовлення відповідно до мети та ситуації спілкування; застосовувати різні мовні засоби відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання тощо. Важливо розпочати формування комунікативних умінь саме в молодшому шкільному віці для поетапного подальшого розвитку. Як зазначає М.С. Вашуленко, основною метою навчання рідної мови в початкових класах є «формування й удосконалення умінь і навичок висловлюватися і спілкуватися, володіти мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності, доступних для молодших школярів» [4, с. 12]. М. Вашуленко наголошує на тому, що володіння комунікативними уміньми «виявляється у здатності успішно користуватися мовою в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [13].

Важливим інструментом у розвитку комунікативних умінь виступає командна робота, яка передбачає активну участь учнів у навчальному процесі, стимулює співпрацю, обмін думками, взаємоповагу та відповідальність. Проблему організації групової роботи у своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як Т. Гільберг, І. Коротун, О. Лопуга, Н. Пожар, О. Пометун та ін. У своїх працях вони акцентують увагу на значенні спільної діяльності для всебічного розвитку особистості дитини, формування вміння працювати в

колективі, вести діалог, домовлятися та досягати спільної мети. Зокрема науковці підкреслюють, що командна робота сприяє розвитку навичок ефективного спілкування, відповідальності, толерантності, вміння чути інших і аргументовано висловлювати свою думку. Такі форми навчання не лише активізують пізнавальну діяльність учнів, а й створюють умови для формування комунікативних умінь, що є важливою складовою Нової української школи.

Проаналізувавши науково-педагогічні праці, можна зробити висновок, що досліджень, присвячених формуванню комунікативних умінь молодших школярів саме засобом командної роботи, недостатньо. Зокрема, нами не було виявлено повноцінних наукових праць або методичних розробок учителів початкової школи, які б комплексно розглядали цю проблему.

Таким чином, тема дослідження є актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки відповідає сучасним освітнім викликам і запитам шкільної практики, орієнтованої на формування всебічно розвиненої особистості.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність використання командної роботи для розвитку комунікативних умінь молодших школярів на уроках мовно-літературної галузі у 3 класі.

Відповідно до сформульованої мети дослідження нами поставлено такі **завдання:**

- проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми розвитку комунікативних умінь молодших школярів;
- з'ясувати сутність поняття «комунікація», «комунікативні уміння», визначити їх особливості та динаміку розвитку у дітей молодшого шкільного віку;
- охарактеризувати командну роботу як засіб розвитку комунікативних умінь;

- проаналізувати педагогічний досвід учителів-практиків, зміст чинних освітніх програм, підручників та дидактичних матеріалів мовно-літературної галузі щодо можливостей організації командної роботи в освітньому процесі;
- розробити та апробувати систему роботи з формування в учнів 3 класу комунікативних умінь засобом командної роботи.

Об’єкт дослідження – процес формування комунікативних умінь в учнів 3 класу.

Предмет дослідження – командна робота як засіб формування комунікативних умінь на уроках мовно-літературної галузі.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що розвиток комунікативних умінь учнів 3 класу на уроках мовно-літературної галузі засобом командної роботи буде ефективнішим за умови:

- 1) урахування вікових і психологічних особливостей розвитку комунікативної сфери молодших школярів;
- 2) організації поетапної та цілеспрямованої командної роботи на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
- 3) забезпечення активної участі кожного учня в колективних формах роботи, які стимулюють мовленнєву активність.
- 4) застосування ретельно дібраної системи завдань, спрямованих на розвиток комунікативних умінь;

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв’язання поставлених завдань дослідження використано такі методи: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення); емпіричні (узагальнення наявного педагогічного досвіду, спостереження, бесіди з вчителями та учнями), педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний).

Експериментальна база дослідження: ЗЗСО «Привільнянська гімназія» Солонянської селищної ради Дніпровського району Дніпропетровської області.

Апробація дослідження здійснювалася у формі участі:

- 1) у Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Теорія і практика сучасної освіти і науки в Україні у світлі ідей К. Д. Ушинського (1823/1824 – 1870/1871)» та публікації:

Хлус М. В., Павлик О. А. Комікс як засіб розвитку в учнів умінь спілкуватися з іншими людьми на уроках української мови. Теорія і практика сучасної освіти і науки в Україні у світлі ідей К. Д. Ушинського (1823/1824 – 1870/1871): збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції (м. Чернігів, 29 березня 2024 року). Чернігів, 2024. 108 с. С. 82-84.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані студентами-практикантами під час проходження педагогічної практики, учителями початкових класів під час формування комунікативних умінь на уроках мовно-літературної галузі в 3 класі.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку до кожного розділу та загальних висновків, списку використаної літератури, що налічує 71 джерело, та 4 додатки. Загальний обсяг роботи 76 сторінок, з яких 57 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ КОМАНДНОЇ РОБОТИ

1.1. Сутність поняття «комунікація», «комунікативні вміння»

Взаємодія з іншими людьми є невід’ємною складовою людського існування і ключовою умовою повноцінного розвитку особистості. Уміння чітко висловлювати свої думки, слухати інших, розуміти їхні потреби, співпрацювати, відстоювати власну позицію й водночас проявляти толерантність сприяє формуванню позитивних міжособистісних відносин. У процесі такої взаємодії формується не лише здатність до комунікації, а розкривається глибинний зміст спілкування як соціального явища. Воно виходить за межі простого обміну інформацією і стає засобом пізнання, підтримки та самовираження. Саме через спілкування людина інтегрується у суспільство, засвоює його культурні та моральні цінності, розвиває власну індивідуальність та вчиться будувати гармонійні відносини з іншими.

Спілкування – важлива складова повноцінного розвитку людини як особистості та як члена суспільства, забезпечує її фізичне та духовне благополуччя. Його брак або відсутність може негативно впливати на формування особистості, адже спілкування лежить в основі більшості людської діяльності та виступає ключовим чинником у налагодженні взаємин і співпраці між учнями. С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає спілкування як особливу форму взаємодії між людьми, у процесі якої відбувається обмін думками, почуттями, емоціями, досвідом поведінки та звичками. Саме завдяки спілкуванню людина задовольняє свої потреби в підтримці, взаєморозумінні, солідарності, співчутті та дружніх відносинах. Воно виступає необхідною умовою формування, становлення та розвитку особистості. Отже, спілкування – досить широке поняття, це не лише

процес передачі інформації, а й важливий шлях до налагодження взаєморозуміння, толерантності та забезпечення спільного розвитку.

У сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі дедалі частіше зустрічається поняття «комунікація», яке нерідко ототожнюється з поняттям «спілкування». На нашу думку, комунікація, на відміну від спілкування, має більш виражений цілеспрямований характер. Її головна мета – досягнення конкретного результату чи розв’язання поставленого завдання, а обмін інформації у цьому випадку підпорядковується певній меті. Тобто повідомлення будується таким чином, щоб максимально вплинути на адресата, забезпечити розуміння чи спонукати до конкретних дій, що значною мірою зумовлено рівнем розвитку комунікативних умінь, які виступають основою успішної взаємодії.

Отож, щоб зрозуміти сутність поняття «комунікативні уміння», спершу звернемось до визначення терміна «комунікація», адже саме воно становить підґрунтя для їх формування та розвитку.

У працях українських педагогів комунікація трактується як важливий засіб обміну інформацією, думками та емоціями між двома або більше учасниками освітнього процесу. Вона може здійснюватися як у вербальній – за допомогою усного та писемного мовлення, так і у невербальній формі – через міміку, жести, інтонацію, пози, зоровий контакт тощо. При цьому підкреслюється, що комунікація є не лише актом передачі інформації, а й складним соціально-психологічним процесом, який передбачає взаєморозуміння, співпереживання та формування взаємин між учасниками.

Як зазначає К. І. Пономарьова, поняття «комунікація походить від латинського слова *communication* – єдність, передача, з’єднання, повідомлення. Цей термін пов’язаний з дієсловом *communico* — роблю спільним, повідомляю, з’єдную, що є похідним від *communis* — спільний» [50, с.7]. Таке трактування поняття підкреслює, що комунікація за своєю суттю є

процесом об'єднання, встановлення спільності між людьми та формування взаєморозуміння. Вона не зводиться лише до технічної передачі інформації, а передбачає глибоку соціальну взаємодію, яка сприяє налагодженню співпраці, розвитку особистості та гармонізації відносин між людьми.

Етимологію поняття розкриває й Л. В. Ткаченко, наголошуючи, що *communico* означає «робити загальним, зв'язувати, спілкуватися», а *communication* – «повідомлення, передача». Дослідниця підкреслює, що у вітчизняній науці та публіцистиці поняття «комунікація» вживається у всіх зазначених значеннях, часто як синонім понять «зв'язок», «спілкування», «взаємодія», «передача інформації», «повідомлення», «засіб зв'язку», отже, може варіюватися за змістом і охоплювати різні аспекти – від технічного передавання інформації до глибокої соціальної взаємодії та налагодження співпраці [59, с.88].

За психологічним словником, комунікація – це духовно-психологічна сторона процесу людського спілкування, що характеризується як сутністю (обмін інформацією, сприймання і розуміння людьми одне одного), так і формами психологічного контакту і впливу [57].

В енциклопедичній літературі поняття «комунікація» трактується як «процес взаємодії; шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо; передавання інформації у суспільстві за допомогою мови та інших сигнальних форм зв'язку; засоби створення, передавання та одержання інформації; обмін інформацією» [14].

Таким чином, відзначимо комунікацію як універсальний процес встановлення контактів між людьми, що передбачає не лише обмін інформацією, а й активну взаємодію, взаєморозуміння та співпереживання. Вона включає координацію спільних дій та побудову ефективної співпраці.

Дослідники у галузі психології та педагогіки розглядають здатність людини до спілкування через категорію комунікативності, яка передбачає володіння низкою умінь, необхідних для ефективної взаємодії. Комунікативні

вміння – це здатність встановлювати, підтримувати та розвивати контакти з людьми. Зупинимось детальніше на розкритті змісту поняття «комунікативні уміння».

Таблиця 1.1.

Наукові підходи до визначення сутності поняття «комунікативні уміння»

Автор	Визначення поняття
К. І. Пономарьова	«Комунікативні уміння - це здатність встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи власні здібності, необхідні для ефективної комунікативної дії в ситуаціях міжособистісного спілкування» [50, с. 9].
Н. Б. Голуб	«Комунікативні уміння – це вміння легко контактувати та налагоджувати стосунки, вести діалог та брати участь у дискусії; виступати з повідомленням перед аудиторією, аналізувати різноманітні тексти, працювати з інформацією тощо [19, с. 62].
Т.О. Вольфовська	«Комунікативні вміння – це вміння, пов’язані з правильним вибудовуванням своєї поведінки, розумінням психології людини: уміння вибрати потрібну інтонацію, жести, уміння розбиратися в інших людях, вміння співпереживати співрозмовникові, поставити себе на його місце, передбачити реакцію співрозмовника, вибирати по відношенню до кожного зі співрозмовників правильний спосіб звернення» [17, с.14].
Г. В. Товканець	«Комунікативні уміння – комплекс дій, що дають змогу творчо використовувати комунікативні знання» [62, с. 29].
Л. Ю. Поперечна	«Комунікативні вміння – це комплекс дій, які базуються на теоретичній та практичній підготовленості, що надає змогу творчо використовувати комунікативні знання і навички для відображення та перетворення дійсності» [49, с. 6].

Проаналізувавши дані визначення, можна зробити висновок, що всі автори розглядають комунікативні вміння як невід'ємну складову ефективної взаємодії між людьми. Їх об'єднує акцент на здатності не лише висловлювати власні думки, почуття, а й уважно слухати співрозмовника, розуміти його емоційний стан і відповідно реагувати на ситуацію. У всіх підходах наголошується на тому, що взаєморозуміння, толерантність та емпатія становлять основу результативної комунікації.

Водночас, між визначеннями можна помітити й певні відмінності: одні автори зосереджуються на практичних аспектах спілкування (уміння висловлювати власну думку, вести діалог, виступати перед аудиторією), інші – на психологічних, поведінкових та емоційних складових, таких як уміння слухати, відчувати емоційний стан іншої людини, співпереживати, обирати відповідний тон, жести чи стиль мовлення.

На нашу думку, комунікативні вміння – це комплекс знань, навичок і особистісних якостей, які забезпечують ефективний обмін інформацією, досягнення взаєморозуміння та побудову продуктивної взаємодії між людьми. Такі вміння є основою успішної соціалізації особистості, сприяють формуванню гармонійних особистісних відносин, допомагають уникати конфліктів і досягати спільної мети.

Ми переконані, що розвинені комунікативні вміння є необхідною умовою успіху в сучасному суспільстві. Вони не лише сприяють особистісному зростанню, а й відіграють вирішальну роль у професійній діяльності, впливаючи на кар'єрне просування, авторитет, здатність працювати у команді.

Отже, комунікативні вміння – це здатність людини ефективно застосовувати мовні та немовні засоби комунікації з урахуванням мети, ситуації та особливостей співрозмовника. Вони охоплюють уміння чітко

формулювати власні думки, слухати і розуміти інших, ставити запитання, аргументувати свою позицію та налагоджувати взаємодію в різних формах спілкування.

1.2. Особливості формування комунікативних умінь

В умовах реформування української освіти, зокрема реалізації компетентнісного підходу, пріоритетним стає розвиток здатності учнів до ефективного спілкування. Відповідно до Концепції «Нова українська школа», розвиток комунікативних умінь, здатність співпрацювати та досягати взаєморозуміння визначається як одна з ключових компетентностей, необхідних для успішної інтеграції. З огляду на те, що початкова школа є фундаментальним етапом у формуванні особистості, комунікативні уміння набувають особливої ваги, оскільки впливають на успішність у навчанні, соціалізацію та подальше життя дитини. Тому одним із головних завдань учителя початкової школи є створення різноманітних ситуацій для взаємодії учнів, стимулювання їх до дій та вчинків, які відображають норми спілкування та правила поведінки у суспільстві.

Важливість соціальних навичок та умінь ефективно спілкуватися з іншими людьми визначається у всіх вікових групах, але саме у молодшому шкільному віці вони відіграють важливу роль у становленні особистості.

Молодший шкільний вік – це сенситивний період розвитку дитини. У цьому віці вони вчаться взаємодіяти з оточуючими та відкривають для себе важливість спілкування, прагнуть до нього і швидко набувають мовленнєвого досвіду. Чим раніше дитина здобуде такий досвід, тим ширший у неї арсенал комунікативних умінь і тим ефективніше вона зможе застосовувати їх під час спілкування. М. Пентилюк наголошує, що формування в учнів початкової

школи комунікативних умінь і навичок, а також розв'язувати мовленнєві комунікативні завдання з метою опанування спілкування слід розпочинати з перших днів навчання у школі, оскільки саме в початковій школі закладається фундамент комунікативного виховання особистості [43, с.5]. Дослідниця підкреслює, що ефективне засвоєння мовних норм і правил можливе лише за умови їх постійного застосування у процесі живого спілкування, коли учні вчаться слухати, розуміти один одного, аргументувати власні думки тощо.

Для молодших школярів сформованість комунікативних умінь має особливе значення, адже саме вони забезпечують успішне спілкування з однолітками та дорослими, створюють умови для позитивної співпраці та взаємодії та співпраці.

Недостатній розвиток цих умінь може ускладнювати процес адаптації дитини до шкільного середовища, підвищувати рівень тривожності та негативно впливати на формування соціальних навичок, необхідних для гармонійного особистісного розвитку.

М. Пентилюк до комунікативних умінь зараховує такі: уміння чітко визначати тему висловлювання та не відхилятися від неї; формулювати висловлювання, зважаючи на основну думку й адресата мовлення; добирати найвагоміші факти для розкриття основної думки; дотримуватись логіки та послідовності у викладі, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки між фактами й явищами; обирати тип і стиль мовлення відповідно до мети та ситуації спілкування; застосовувати різні мовні засоби відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання тощо [43, с.6].

Г. Підлужна акцентує увагу на застосуванні компетентнісного підходу у процесі формування комунікативних умінь молодших школярів. Дослідниця пропонує поетапну систему розвитку комунікативних умінь у молодших школярів через формування навичок діалогічного мовлення. Учням пропонується відтворити готовий діалог. Згодом школярі переходять до самостійного створення діалогів із використанням певних опор:

- за поданим початком, за репліками одного зі співрозмовників;
- за ситуативними ілюстраціями. Побудові діалогів має передувати наступна поетапна підготовча робота;
- уведення школярів у мовленнєву ситуацію (ознайомлення з темою);
- з'ясування суті мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається спілкування, про що йдеться);
- визначення психофізіологічного стану співрозмовників (веселі, незадоволені, схвильовані тощо);
- визначення способів спілкування (вербальні, невербальні);
- розподіл ролей [48, с. 366].

Таким чином, система, запропонована Г. Підлужною, забезпечує поетапне занурення дітей у мовленнєві ситуації та сприяє формуванню у них вміння самостійно будувати діалог з урахуванням змісту, обставин та емоційного стану співрозмовників. Це дозволяє не лише розвивати комунікативні вміння, а й формувати соціальні навички співпраці, відповідальності та взаєморозуміння.

Разом із тим Г. Підлужна пропонує познайоми дітей із «п'ятьма групами слів ввічливості: вітаннями, прощаннями, вибаченнями, подяками, проханнями» [48, с. 367]. Оволодіння цими словами є необхідною умовою повсякденного спілкування, адже вони допомагають дітям взаємодіяти з оточуючими.

Н. Полуектова виділяє чотири етапи формування комунікативних в молодших школярів. На мотиваційному етапі учням розкривається значення цих умінь для досягнення мети спілкування. Ознайомлювальний етап передбачає ознайомлення школярів із сутністю та змістом конкретного комунікативного вміння. Під час етапу оволодіння створюються умови для суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що забезпечують практичне засвоєння навичок.

Завершальним є етап удосконалення, коли учні самостійно застосовують набуті вміння у процесі спілкування, виконання творчих завдань, групової роботи.

Спираючись на проведений аналіз наукових джерел ми визначили власні етапи формування комунікативних умінь молодших школярів. До них належать:

- 1) Мотиваційно-ціннісний етап – формування позитивного ставлення до спілкування, усвідомлення його значення для досягнення успіху в навчанні та міжособистісних відносинах.
- 2) Інформаційно-ознайомлювальний етап – ознайомлення учнів із основними правилами та нормами спілкування, розвиток елементарних уявлень про етикет та невербальні засоби комунікації.
- 3) Практичний етап – організація різноманітних форм взаємодії (ігри, діалоги, командні завдання), що дають змогу школярам на практиці застосувати отримані знання.
- 4) Рефлексивно-корекційний етап – аналіз власного досвіду спілкування.
- 5) Етап удосконалення та самореалізації – самостійне застосування комунікативних умінь у навчальній та позашкільній діяльності, адаптація стилю спілкування відповідно до різних ситуацій та аудиторії.

Запропоновані етапи відображають цілісний та поетапний підхід до формування комунікативних умінь молодших школярів. Кожен етап має власну специфіку та значення: від формування позитивного ставлення до спілкування до набуття практичного досвіду. Такий підхід дозволяє цілеспрямовано формувати комунікативні вміння, забезпечуючи їх поступовий розвиток і практичну реалізацію в освітньому середовищі.

Для ефективного формування комунікативних умінь молодших школярів важливо враховувати рівень володіння вчителем відповідними навичками та вікові особливості учнів. Саме педагог задає тон усьому процесу спілкування, виступаючи прикладом для наслідування, тому його здатність правильно організувати діалог, застосовувати вербальні та невербальні засоби комунікації має ключове значення. Водночас діти молодшого шкільного віку переживають період активного становлення особистості, що супроводжується потребою у відокремленні і в той же час приналежності до групи. Це вимагає від учителя створення такого освітнього середовища, де учні матимуть можливість вільно висловлювати думки, проявляти ініціативу, брати участь у спільних завданнях і вчитися співпрацювати. Лише за умов поєднання професійної компетентності педагога та врахування психологічних особливостей дітей можливе успішне формування їх комунікативних умінь.

Отже, можна зробити висновок, що формування комунікативних умінь в молодших школярів є важливою складовою їхнього розвитку. Це не лише допомагає дитині адаптуватися до соціального середовища, а й формує базові навички, необхідні для успішної взаємодії в різних сферах життя. Ефективна комунікація у навчальному процесі дозволяє учням розвивати здатність слухати й чути один одного, чітко висловлювати власні думки, аргументувати позицію, співпрацювати та відповідально ставитися до результату. Тому розвиток комунікативних умінь молодших школярів є не лише засобом успішного засвоєння матеріалу, а й необхідною умовою їхньої соціалізації, формування навичок командної роботи та підготовки до майбутньої професійної й громадської діяльності. Усвідомлення цієї ролі комунікації дає змогу обирати ефективні методи та засоби навчання, спрямовані на розвиток комунікативних умінь молодших школярів.

1.3. Формування комунікативних умінь засобом командної роботи

Уміння ефективно співпрацювати з іншими людьми є невід’ємною складовою формування гармонійної особистості. Розвиток комунікативних умінь молодших школярів потребує нових підходів до організації навчання. Найбільш результативними вважаються ті засоби, які надають можливість кожному учневі брати активну участь у мовленнєвій взаємодії, висловлювати свої думки та проявляти ініціативу. Значний потенціал у цьому плані має інтерактивне навчання, засноване на відтворенні реальних життєвих ситуацій і застосуванні рольових ігор, що сприяють розвитку комунікативних умінь, формуванню ціннісних орієнтацій та створенню атмосфери співробітництва і партнерської взаємодії.

Сучасна освіта, зорієнтована на особистісний розвиток і практичну спрямованість знань, передбачає зміну підходів до організації навчання: дедалі більшого значення набувають засоби командної роботи. Вона виступає однією з ефективних форм організації освітнього процесу. Така форма діяльності сприяє формуванню навичок взаємодії, вчить дітей слухати одне одного, аргументовано висловлювати власну позицію, знаходити компроміс та брати відповідальність за спільний результат, що безпосередньо впливає на розвиток комунікативних умінь.

Команда – це організована спільна діяльність кількох учасників, спрямована на досягнення спільної мети. Вперше термін «команда» з’явився у спортивній лексиці, де він означав групу людей, об’єднаних спільною метою та злагодженою діяльністю для досягнення успішного результату. Згодом це поняття вийшло за межі спорту й стало активно використовуватися в різних сферах суспільного життя, зокрема в бізнесі, управлінні, культурі та освіті.

Таким чином, поняття «команда» поступово трансформувалося у багатогранне педагогічне поняття, яке є важливим чинником реалізації компетентнісного підходу у сучасній освіті.

У сучасній педагогічній науці поняття «командна робота» набуває особливого значення, оскільки сприяє ефективному вирішенню різноманітних завдань [26, с. 82]. Вона забезпечує активну взаємодію учнів, формує в них навички співпраці, колективної відповідальності. Командна робота стає дієвим інструментом мотивації учнів, формує інтерес до активної участі в обговоренні навчальних питань, розвиває комунікативні уміння, критичне мислення, креативність. Завдяки командній роботі школярі вчаться планувати свою діяльність, розподіляти ролі, аргументувати власну позицію, вислуховувати думку інших і досягати спільних результатів. Водночас вона сприяє вихованню морально-етичних якостей: толерантності, взаємоповаги, доброзичливості, здатності до взаємопідтримки, що є надзвичайно важливим у процесі соціалізації

Команда – це невелика група людей, об'єднана спільною, чітко сформульованою метою та тісною взаємодією між усіма її учасниками. Важливо, що вже на початковому етапі роботи члени команди узгоджують або навіть фіксують правила співпраці, які забезпечують злагоджену та результативну роботу.

Командна робота або кооперація – це діяльність двох, або більше осіб, спрямована на досягнення спільної мети. Вона виступає однією з форм організації освітнього процесу, що передбачає колективне планування, обмін знаннями, взаємодопомогу та взаємоконтроль під опосередкованим керівництвом вчителя.

Розглянемо основні риси командної роботи, які визначають її ефективність у навчальному процесі. Вони відображають специфіку взаємодії

учнів у колективі, формують уміння спілкуватися та співпрацювати, відповідально ставитися до власних обов’язків, досягати спільних результатів.

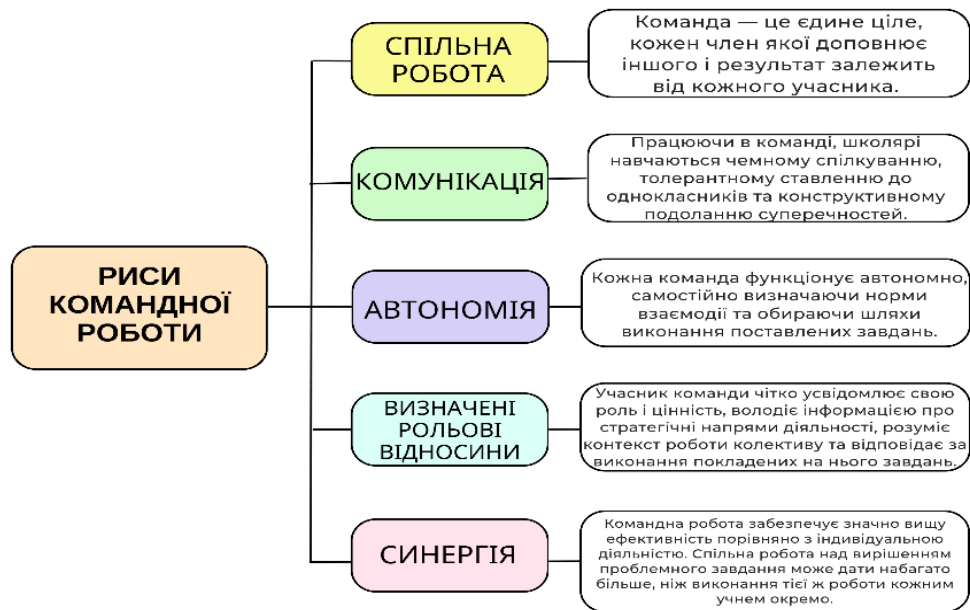

Рис. 1.1. Риси командної роботи

Будь-яка діяльність має свої позитивні та негативні аспекти, тому перед впровадженням кооперативних форм навчання у шкільну практику слід ретельно оцінити їх переваги та недоліки. Командна робота, за Патріком Ленсіоні [43], має низку суттєвих переваг:

1. Почуття внутрішнього комфорту.
2. Отримання та надання зворотного зв’язку.
3. Уміння просити про допомогу.
4. Здатність визнавати власні помилки.

Разом з тим командна робота має і певні недоліки. Серед них: страх конфлікту, який може гальмувати відверте обговорення; відсутність довіри між учасниками; недостатня прихильність до виконання спільних обов’язків, що може знижувати результативність роботи; байдужість до кінцевого результату, коли окремі учасники не відчувають особистої відповідальності; уникнення підзвітності, яке виникає через нерівномірний розподіл обов’язків.

З огляду на результати опрацьованих джерел, можемо виділити додаткові переваги командної роботи:

- розвиток комунікативних умінь – учні вчаться висловлювати свої думки, аргументувати власну позицію та слухати співрозмовника;
- підвищення мотивації до навчання – завдяки підтримці та позитивному прикладу однокласників стимулює зацікавленість у навчальному процесі;
- стимулювання творчості та критичного мислення – відбувається в умовах колективного пошуку рішень, коли учні залучаються до генерації нових ідей, аналізу різних точок зору та пошуку нестандартних підходів до розв'язання завдань;
- соціалізація – командна робота сприяє кращій інтеграції дитини в учнівське середовище, формування дружніх відносин;
- здатність виконувати завдання швидше, завдяки їх ефективному розподілу.

Командна робота (кооперація) – це здатність результативно співпрацювати з іншими, досягати спільних цілей та ефективно взаємодіяти у групі. Тому для вчителя важливо не лише вміти організовувати роботу учнів у командах, а й раціонально формувати їх склад, періодично змінюючи його для розвитку комунікативної гнучкості та вміння адаптуватися до різних співрозмовників.

У процесі кооперативної діяльності в учнів розвиваються такі важливі вміння:

- звертатися, у разі потреби, по допомогу;
- брати на себе відповідальність за досягнення кінцевого результату;
- усвідомлювати та оцінювати свій внесок у спільну справу;
- поважати та враховувати думки інших учасників команди;
- сприймати спільний результат як власне досягнення.

Успішність командної роботи значною мірою залежить від професійної підготовки педагога. Він має чітко продумати зміст завдань, їх послідовність, забезпечити рівномірний розподіл ролей і врахувати можливі труднощі, які можуть виникнути в процесі взаємодії, створювати умови для активності кожного учня та забезпечувати позитивний психологічний клімат у класі.

Для ефективної організації командної роботи вчителю доцільно запроваджувати чіткі норми та правила, які регулюють спілкування та забезпечують сприятливу атмосферу. Такі правила обговорюються з учнями, пояснюється їхнє значення, а також можуть оформлюватись наочно у вигляді плаката чи стенда – «Правила роботи у команді». Це допомагає школярам краще їх запам'ятати та усвідомити їх важливість.

Правила роботи в команді можуть бути такими:

- Говоримо спокійно та впевнено.
- Кожна думка важлива.
- Поважай інших!
- Просити про допомогу – це нормально.

Такі правила мають впроваджуватися поступово, у міру того як діти набувають досвіду командної взаємодії. При цьому прикладом для наслідування є вчитель, який демонструє зразки доброзичливого спілкування та взаємоповаги, уміння вести діалог, ставити запитання та відповідати на них. Поступово школярі засвоюють ці моделі поведінки, що сприяє розвитку їх комунікативних умінь. Лише за умови належної організації командна робота стане результативною та забезпечить досягнення як навчальних, так і виховних цілей.

Командна робота є ефективним засобом формування комунікативних умінь молодших школярів. У процесі спільної роботи діти здобувають цінний досвід взаємодії в колективі, опановують вміння вести діалог, аргументовано висловлювати власну позицію та узгоджувати її з думками інших. Під час

розв'язання колективних творчих і проблемних завдань у школярів поступово формується вміння аналізувати свої висловлювання, оцінювати доцільність вибору вербальних та невербальних засобів і вплив їх на партнерів у процесі спілкування.

На основі аналізу наукових джерел ми виокремили ключові умови формування комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи (див. рис. 1.2).

1. **Сприятливе освітнє середовище**, у якому учні відчуватимуть себе комфортно, матимуть змогу вільно висловлювати свої думки, пропонувати ідеї та брати участь у спільних обговореннях.
2. **Чітке визначення мети**, що допомагає дітям розуміти сенс командної роботи, координувати дії, домовлятися та досягати результату.
3. **Активна участь кожного члена команди**, яка стимулює ініціативність, взаємний обмін думками, формує впевненість у власних висловлюваннях, розвиває навички уважного слухання.
4. **Систематичність та поступовість**, яка забезпечує поступове вдосконалення комунікативних умінь: від простих (уміння слухати, відповідати на запитання, висловлювати думку короткими реченнями) до складніших (ведення діалогу, аргументування власної позиції, участь у дискусії, спільне розв'язання проблеми).
5. **Рефлексія та оцінювання результатів**, що дозволяє відкрито обговорювати процес спільної роботи, описувати труднощі та досягнення.

Рис. 1.2. Основні умови формування комунікативних умінь

Формування комунікативних умінь процес тривалий і доволі складний, адже він охоплює не лише розвиток мовленнєвих навичок, а й формування вміння слухати, розуміти співрозмовника, аргументувати власну позицію та взаємодіяти з іншими. Крім того, командна робота допомагає долати мовні бар'єри, виховує повагу до думки інших, розвиває емпатію та вміння конструктивно розв'язувати конфлікти. Вона створює умови для активного включення кожного учня в освітній процес, формує позитивну мотивацію до спілкування та співпраці, що є надзвичайно важливим у молодшому шкільному віці.

На нашу думку, застосування командної роботи сприятиме успішному розвитку комунікативних умінь у молодших школярів, забезпечить гармонійний розвиток особистості, підготує учнів до успішної взаємодії в колективі та подальшому житті.

Отже, формування комунікативних умінь засобом командної роботи – це педагогічний підхід, спрямований на розвиток навичок ефективної взаємодії та спілкування учнів у процесі колективної діяльності. Головними

умовами успішності цього процесу є створення атмосфери співробітництва, чітке визначення спільної мети, активна участь кожного члена команди, рівномірний розподіл ролей і завдань, формування відповідальності та взаємопідтримки, систематичність і поступовість організації командної роботи, також забезпечення вчасного зворотного зв'язку та оцінювання результатів спільної діяльності.

Висновки до розділу 1

На основі вивчення наукової літератури нами було здійснено теоретичний аналіз проблеми формування комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи. У ході дослідження з'ясовано сутність понять «комунікація», «комунікативні уміння» та визначено їхнє значення для розвитку особистості дітей молодшого шкільного віку. Проаналізувавши науково-педагогічні праці, можна зробити висновок, що досліджень, присвячених формуванню комунікативних умінь молодших школярів саме засобом командної роботи, недостатньо, що підтверджує актуальність та новизну обраної теми.

У результаті опрацювання наукових джерел, нами було запропоноване власне трактування ключового поняття дослідження: «комунікативні уміння» - це комплекс знань, навичок і особистісних якостей, які забезпечують ефективний обмін інформацією, досягнення взаєморозуміння та побудову продуктивної взаємодії між людьми.

Спираючись на проведений аналіз науково-педагогічних джерел, ми визначили власну поетапну модель формування комунікативних умінь у молодших школярів. До основних етапів цього процесу належать:

1. Мотиваційно-ціннісний етап – передбачає формування позитивного ставлення до спілкування, усвідомлення його ролі у навчанні,

командній роботі та повсякденному житті. На цьому етапі важливо створити сприятливе середовище, у якому учні відчують себе впевнено й відкрито виявляють інтерес до взаємодії.

2. Інформаційно-ознайомлюваний етап спрямований на ознайомлення дітей з основними правилами комунікації, мовленнєвим етикетом тощо. Учні засвоюють поняття ввічливості, поваги, уважного слухання та доброзичливого спілкування.
3. Практичний етап передбачає активне залучення дітей до різних форм колективної взаємодії: рольових ігор, навчальних діалогів, дискусій.
4. Рефлексивно-корекційний етап спрямований на аналіз власного досвіду спілкування, виявлення труднощів і пошук шляхів їх подолання.
5. Етап удосконалення та самореалізації передбачає свідоме та самостійне застосування сформованих комунікативних умінь у навчальній, позаурочній діяльності. Діти вчаться адаптувати стиль і форму спілкування відповідно до мети, ситуації та співрозмовників.

У ході дослідження встановлено, що командна робота ефективним засобом формування комунікативних умінь, оскільки стимулює активну взаємодію, обмін ідеями, прийняття спільних рішень, відповідальність та здатність до діалогу.

Успішний розвиток комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи можливий за певних умов: сприятливе освітнє середовище, чітке визначення спільної мети, активна участь кожного члена команди, систематичність та поступовість в організації командної діяльності, рефлексія та оцінювання результатів спільної роботи. Тому саме комплексне дотримання зазначених умов сприяє формуванню навичок ефективного спілкування, співпраці та взаєморозуміння у процесі командної роботи.

Отже, необхідно впроваджувати спеціальну систему роботи, яка сприятиме формуванню в учнів початкової школи комунікативних умінь через використання командної роботи на уроках мовно-літературної галузі.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ 3 КЛАСУ ЗАСОБОМ КОМАНДНОЇ РОБОТИ

2.1. Стан досліджуваної проблеми у сучасній початковій школі

Проблема розвитку комунікативних умінь молодших школярів посідає важливе місце у сучасній українській освіті. Це зумовлено потребою формувати в учнів здатність ефективно спілкуватися, взаємодіяти та працювати у команді, що є необхідними навичками для успішного навчання та подальшого життя. Для того, щоб з'ясувати стан проблеми застосування командної роботи як засобу розвитку комунікативних умінь молодших школярів нами було проаналізовано Державний стандарт початкової освіти [23], Типові освітні програми, затверджені під керівництвом О. Я. Савченко [59] та Р. Б. Шияна [60], підручники з мовно-літературної галузі для 3 класу.

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що до ключових компетентностей належить «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [23]. У документі також акцентується увага на тому, що «метою вивчення української мови та літератури, мов та літератур відповідних корінних народів і національних меншин є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей» [23]. Таким чином, розвиток комунікативних умінь молодших школярів має особливо важливе значення.

Особливо важливим для нашого дослідження є розділ Стандарту «Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти» у мовно-літературній освітній галузі [23]. Зокрема, у ньому зазначено, що здобувач освіти «взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і

використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуація» [23].

Вимоги Державного стандарту закріплені у типових освітніх програмах:

- Програма під керівництвом Р. Б. Шияна;
- Програма під керівництвом О. Я. Савченко.

У Типовій освітній програмі (за редакцією О. Я. Савченко) визначено мету, завдання, зміст навчання та очікувані результати здобувачів освіти. Так, метою початкового курсу мовно-літературної освітньої галузі є «формування вивчення української мови, розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті; розвиток логічного, критичного та образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української мови [59, с. 6].

Досягнення поставленої мети передбачає виконання визначених завдань, спрямованих на розвиток комунікативних умінь молодших школярів. Зокрема, передбачено:

- виховання у здобувачів освіти позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення;
- розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів;
- залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях [59, с. 6].

У Типовій освітній програмі (за редакцією Р. Б. Шияна) визначено мету інтегрованого курсу з мовно-літературної освіти, а саме:

- розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її умовою життєвого успіху;
- плекання здатності спілкуватися рідною мовою;
- збагачення емоційно-чуттєвого досвіду [60, с. 5].

Досягнення поставленої мети можливе за умови реалізації комплексу завдань. Насамперед йдеться про:

- формування в учнів стійкої мотивації до читання й внутрішнього прагнення вдосконалювати власне мовлення;
- сприяння індивідуальному самовияву учнів та взаємодії між ними через розвиток комунікативних умінь, зокрема діалогічного мовлення, театралізацію;
- розвиток здатності спостерігати за мовними явищами, експериментувати зі звуками словами, фразами, зокрема і в мовних іграх, для опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови [60, с. 5].

Розглянемо докладніше змістові лінії, визначені у Типових освітніх програмах другого циклу навчання (3 клас), зосереджуючи увагу на тих елементах, що безпосередньо сприяють розвитку комунікативних умінь здобувачів освіти.

У освітній програмі для 3-4 класів під керівництвом О. Я. Савченко [59]. навчальна діяльність спрямовується на розвиток комунікативних умінь у межах таких змістових ліній з української мови: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища», а також у межах літературного читання: «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого», «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів» «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане, створюємо власні тексти [59, с. 7].

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» акцентує увагу на розвитку зв'язного мовлення та розвитку комунікативних умінь. Зазначається, що учень/учениця уважно слухає співрозмовника; визначає позицію мовця, погоджується з нею або заперечує; вступає і підтримує діалог на теми, пов'язані із важливими життєвими ситуаціями; аргументує свої думки під час розмови, виявляє доброзичливе ставлення до думок інших, дотримується етичних норм спілкування, правил етикету; будує усне висловлення (розповідь, опис, міркування) за малюнком, ситуацією з опорою на допоміжні матеріали (частиною тексту, планом, опорними словами, словосполученнями) [59, с. 7].

За типовою освітньою програмою для 3 класів під керівництвом Р. Б. Шияна [60] формування та розвиток комунікативних умінь здійснюється наскрізно у різних змістових лініях мовно-літературної освітньої галузі, зокрема: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Читаємо», «Досліджуємо медіа», «Театралізуємо» [60, с. 6].

Змістова лінія «Театралізуємо» орієнтована на формування в учнів комунікативних умінь. Її основою є заохочення та створення умов для сценічної творчості, яка охоплює елементи акторської гри та імпровізації. Такий формат діяльності сприяє розвитку емоційної чутливості, творчої ініціативності, подоланню комунікативних бар'єрів, а також ефективній взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Залучення учнів до театралізованих вправ формує важливі для подальшого навчання комунікативні уміння та навички командної роботи.

Отже, обидві програми створюють сприятливі умови для ефективного розвитку комунікативних умінь молодших школярів та створюють методичні можливості для впровадження командної роботи на уроках мовно-літературної освітньої галузі, проте реалізують це завдання різними шляхами.

Це підкреслює актуальність і важливість подальшого дослідження особливостей формування комунікативних умінь саме через командну діяльність, оскільки вона поєднує мовленнєвий розвиток, співпрацю та соціалізацію учнів, що відповідає вимогам Нової української школи.

Розглянемо розподіл підручників мовно-літературної галузі відповідно до Типових освітніх програм.

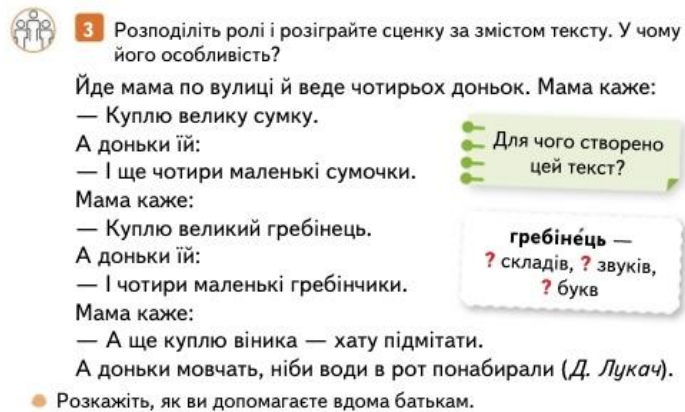
Таблиця 2.1

Підручники з мовно-літературної галузі для 3 класу	
Під керівництвом О. Я. Савченко	М. С. Вашуленко, Н. А. Васильківська, С. Г. Дубовик (Ч. 1) О. В. Вашуленко (Ч. 2) К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова (Ч.1) Л. О. Варзацька, Т. О. Трохименко (Ч.1) О. Я. Савченко (Ч. 2) М. Д. Захарійчук (Ч. 1) Н. І. Богданець –Білокаленко, Ю. М. Шумейко (Ч. 2)
Під керівництвом Р. Б. Шияна	І. О. Большакова, М. С. Пристінська (Ч. 1; Ч. 2) О. А. Іщенко, А. Ю. Іщенко (Ч. 1; Ч. 2) Г. С. Остапенко (Ч. 1; Ч. 2)

Перейдемо до аналізу підручників «Українська мова та читання» для 3 класу. Розглянемо їх з позиції того, наскільки ефективно вони сприяють розвитку комунікативних умінь у молодших школярів засобом командної роботи. Почнемо з підручників, створених відповідно до Типової освітньої програми під керівництвом О. Я. Савченко.

Першим розглянемо підручник для 3 класу, розроблений колективом авторів М. С. Вашуленка, М. А. Васильківської та С. Г. Дубовик [11]. Аналіз

підручника показав, що у ньому представлена значна кількість завдань, спрямованих на розвиток комунікативних умінь молодших школярів. Такі завдання [11, с. 21] передбачають можливість працювати разом, активно взаємодіяти, обмінюватися думками та досягати спільних цілей.

3 Розподіліть ролі і розіграйте сценку за змістом тексту. У чому його особливість?

Йде мама по вулиці й веде чотирьох доньок. Мама каже:
— Куплю велику сумку.
А доньки їй:
— І ще чотири маленькі сумочки.
Мама каже:
— Куплю великий гребінець.
А доньки їй:
— І чотири маленькі гребінчики.
Мама каже:
— А ще куплю віника — хату підмітати.
А доньки мовчать, ніби води в рот понабирали (Д. Лукач).

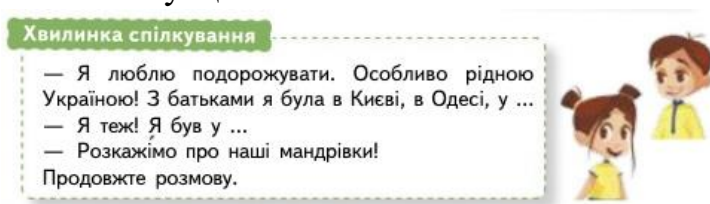
Для чого створено цей текст?

гребінець —
? складів, ? звуків,
? букв

Розкажіть, як ви допомагаєте вдома батькам.

Рис. 2.2. Приклад 1 вправи з підручника М. Вашуленка, М. Васильківської та С. Дубовик

Особливо корисними для розвитку комунікативних умінь є «Хвилинки спілкування» [11, с. 9]. Вони спонукають учнів до коротких діалогів, вчать логічно будувати висловлювання, уважно слухати співрозмовника. Також вони сприяють закріпленню тематичної лексики та вмінню застосовувати її у реальних мовленнєвих ситуаціях.

Хвилинка спілкування

— Я люблю подорожувати. Особливо рідною Україною! З батьками я була в Києві, в Одесі, у ...
— Я теж! Я був у ...
— Розкажімо про наші мандрівки!
Продовжте розмову.

Рис. 2.3. Приклад 2 вправи з підручника М. Вашуленка, М. Васильківської та С. Дубовик

Також у підручнику містяться завдання [11, с. 21], які передбачають роботу у парах. Такі види діяльності дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти між собою, обмінюватися інформацією, підтримувати діалог. Працюючи в парі, школярі вчаться враховувати позицію співрозмовника, формулювати свої думки чітко та логічно, а також удосконалюють уміння ставити запитання один одному. Крім того, така форма роботи сприяє створенню комфортного мовленнєвого середовища, у якому кожен учень

відчуває себе важливим учасником спілкування та поступово розвиває комунікативну впевненість.

- 6** Склади текст розмови із другом (підругою) про спорт.
- Підготуйтеся з однокласником (однокласницею) і розіграйте сценку за цим текстом на уроці.

Рис. 2.4. Приклад 3 вправи з підручника М. Вашуленка, М. Васильківської та С. Дубовик

Інше завдання [11, с. 21], у якому учням пропонують поміркувати, як саме вони будуть висловлюватися у різних комунікативних ситуаціях. Таке завдання вчить дітей усвідомлено добирати мовні засоби відповідно до мети та адресата мовлення, тобто формує здатність адаптувати мовлення до ситуації спілкування.

- 5** Поміркуйте, як ви будете висловлюватись у ситуаціях, коли потрібно:
- розказати друзям смішну історію, яка нещодавно трапилася з вами;
 - на уроці української мови відповісти на запитання вчителя, що називається текстом;
 - на уроці читання описати красу берізки восени.

Рис. 2.5. Приклад 4 вправи з підручника М. Вашуленка, М. Васильківської та С. Дубовик

У другій частині підручника О. М. Вашуленко [12] також представлені завдання, що сприяють розвитку комунікативних умінь. Зокрема, це робота над проєктом [12, с. 17], яка передбачає взаємодію учнів у команді, обговорення ідей, розподіл обов'язків, узгодження плану дій та досягнення спільного результату.

Наші проєкти

Створіть стіннівку (плакат на стіну) про осінь. Усі разом обговоріть і доберіть влучну назву.

- Об'єднайтеся у творчі групи.
- Розподіліть обов'язки та обговоріть план дій.

Кореспонденти і кореспондентки — добиратимуть уривки з художніх творів, у яких описано картини осінньої природи.

Автори та авторки — напишуть власні твори (есе, вірші, казки чи оповідання) про красу осені, життя тварин восени.

Дослідники і дослідниці — знайдуть інформацію в різних джерелах про походження назв осінніх місяців.

Ілюстратори та ілюстраторки — доберуть або зроблять світлини до художніх творів, намалюють ілюстрації.

- Оформіть стіннівку та проведіть її презентацію.

**Рис. 2.6. Приклад 1 вправи з підручника М. Вашуленка,
М. Васильківської та С. Дубовик**

Підручник К. І. Пономарьової та Л. А. Гайової для класу «Українська мова та читання» [51] відзначається продуманим змістом і різноманітністю запропонованих видів діяльності. Окрім базових тем, автори включають завдання, спрямовані на організацію командної роботи, що сприяє активній взаємодії учнів.

Підручник містить завдання на побудову діалогів, які сприяють розвитку комунікативних умінь, оскільки спонукають учнів не просто відповідати на питання, а самостійно формулювати репліки діалогу, добирати доречні запитальні конструкції та будувати логічні висловлювання [51, с.110].

5. Доповни діалог запитаннями. Запиши їх.

- ...?
- Я прокидаюся о сьомій годині.
- ...?
- Я навчаюся в третьому класі.
- ...?
- Зі мною навчаються мої друзі — Оля і Микита.

Рис. 2.7. Приклад 1 вправи з підручника К. Пономарьової, Л. Гайової

Також є завдання [51, с. 5], у яких учням пропонується взяти інтерв'ю в однокласників. Воно стимулює дітей до живого спілкування.

4. Візьми інтерв'ю в однокласників / однокласниць. Розпитай, що їм найбільше запам'яталося з літніх канікул.

Рис. 2.8. Приклад 2 вправи з підручника К. Пономарьової, Л. Гайової

У першій частині підручника Л. О. Варзацької, Т. О. Трохименко [8] наведено цікаві каліграфічні хвилинки, які формують в учнів вміння створювати нові слова за допомогою складів. Це збагачує словниковий запас, розвиває зв'язне мовлення [8, с. 4].

2. 1. Із поданих складів утвори та запиши слова. Які ці слова за значенням?

 ки пред ді пра ги

Рис. 2.9. Приклад 3 вправи з підручника Л. Варзацької, Т. Трохименко

У другій частині підручника О. Я. Савченко [55] учням пропонуються ситуації для командної взаємодії. Це обговорення певних тверджень, участь у виставах та інсценізаціях, розв'язання проблемних ситуацій, створення колажів тощо [55, с. 17]. Під час такої взаємодії діти вчаться правил ефективної співпраці, вчаться слухати один одного, узгоджувати дії та відповідально ставитися до результатів спільної діяльності.

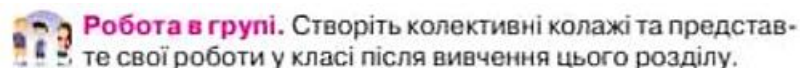

Рис. 2.10. Приклад 1 вправи з підручника О. Савченко

Проаналізувавши підручник М. Захарійчук [26], можна зазначити, що у ньому представлена низка завдань, спрямованих на розвиток комунікативних умінь засобом командної роботи. Зокрема, у підручнику містяться завдання [26, с. 17], які формують вміння добирати мовленнєві засоби відповідно до ситуації, вчать виявляти доброзичливість, емпатію до співрозмовника.

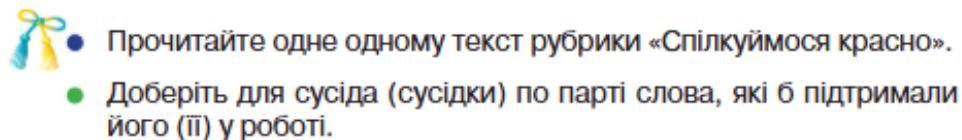

Рис. 2.11. Приклад 1 вправи з підручника М. Захарійчук

Розглянемо підручники «Українська мова та література», розроблені за Типовою освітньою програмою Р. Б. Шияна.

Проаналізувавши підручник І. О. Большакової, М. С. Пристінської [5], варто звернути увагу на те, як у ньому представлено завдання, спрямовані на розвиток комунікативних умінь.

Автори подають завдання [5, с. 16] спрямоване на розвиток діалогічного мовлення та навичок культурної поведінки під час спілкування. Учні вчаться розпізнавати невербальні засоби, дотримуватись мовленнєвого етикету, слухати співрозмовника, висловлювати та аргументувати власну думку.

Рис. 2.12. Приклад 1 вправи з підручника І. Большакової, М. Пристінської

У підручнику також містяться вправи [5, с. 18], що формують уміння працювати в парі та групі: вони розвивають навички взаємодії, взаємоповаги та спільного пошуку рішень.

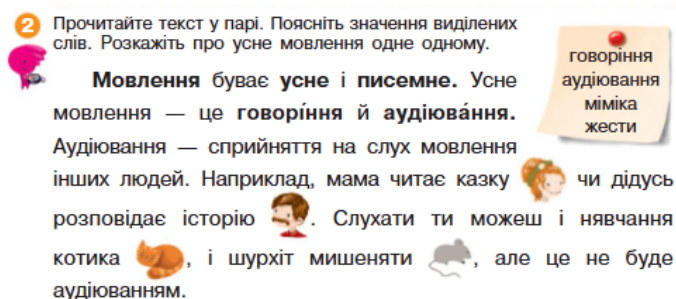

Рис. 2.13. Приклад 2 вправи з підручника І. Большакової, М. Пристінської

У другій частині підручника І. О. Большакової, М. С. Пристінської [6] пропонують виконати завдання [6, с. 74] зі створення коміксу. Такий вид роботи має важливе значення для розвитку комунікативних умінь молодших школярів, відкриваючи перед ними нові можливості для вдосконалення мовних навичок. Додаткової цінності це завдання набуває у форматі групової та парної роботи.

- Уяви, що на нашу планету приземлилися інопланетяни. Як вони розмовляють? Утвори пари слів землян та інопланетян: Привіт! — Крібубу! Фу! Які зі слів інопланетян є вигукми в українській мові? Придумай і намалюй комікс про зустріч землян та інопланетян. Запиши діалоги між ними.

Рис. 2.14. Приклад 1 вправи з підручника І. Большакової, М. Пристінської

У першій частині підручника Г. С. Остапенко [43] пропонується завдання [43, с. 4], спрямовані на безпосереднє спілкування між учнями. Такі завдання сприяють формуванню навичок взаєморозуміння, вміння слухати

співрозмовника та підтримувати діалог, що є важливими складовими ефективної комунікації та взаємодії в учнів початкової школи.

1. Поспілкуйся з друзями! Поставте одне одному по два запитання про те, що відбувалося з вами влітку, де ви побували.

Рис. 2.15. Приклад 1 вправи з підручника Г. Остапенко

У підручнику Г. С. Остапенко (Частина 2) [44] авторка пропонує сторінки «Наш театр» [44, с. 52 -53], на яких учням пропонується підготувати лялькову виставу. Приклади цих сторінок подано у Додатку. Такий вид діяльності передбачає розподіл ролей, спільне обговорення сюжету та узгодження дій. Під час підготовки вистави молодші школярі вчаться домовлятися, слухати своїх однокласників, реагувати на їхні слова, узгоджувати власні висловлювання.

У першій частині підручника колективу авторів О. Л. Іщенко, А. Ю. Іщенко [27] також пропонуються завдання [27, с.53], які передбачають активну взаємодію, уміння домовлятися та розподіляти обов'язки. Виконання таких вправ передбачає активну співпрацю в малих групах, спільне обговорення, узгодження рішень і взаємне навчання. Учні не лише збагачують словниковий запас, а й розвивають уміння слухати, висловлювати власні думки, ставити уточнюючі запитання та презентувати результати спільної роботи, що є ключовими елементами ефективної командної роботи.

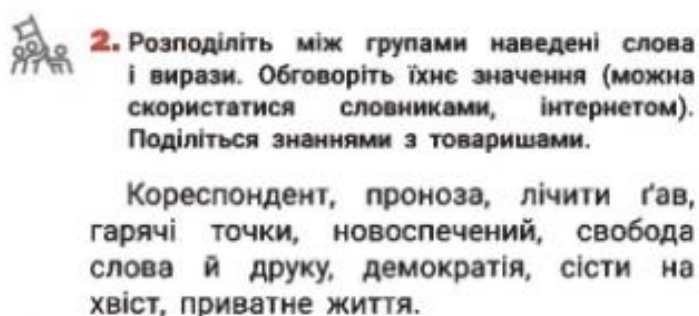

Рис. 2.16. Приклад 1 вправи з підручника О. Іщенко, А. Іщенко

У другій частині підручника авторів О. Л. Іщенко, А. Ю. Іщенко [28] також подано завдання [28, с. 87] для розвитку комунікативних умінь через розігрування побутової ситуації. Це розвиває навички діалогічного мовлення,

розвиває вміння слухати співрозмовника, що готує їх до успішної комунікації в повсякденному житті.

6. Розподіліть ролі пасажирів і розіграйте сценку «У купе».

7. Запишіть діалог «У купе» (4 репліки).

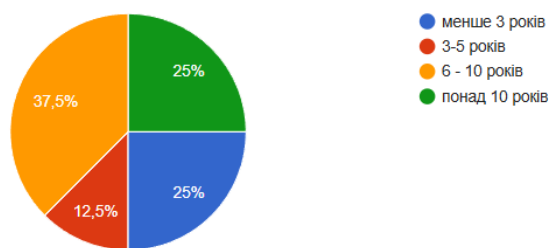
Рис. 2.17. Приклад 1 вправи з підручника О. Іщенко, А. Іщенко

Аналіз підручників мовно-літературної галузі для 3 класу показує, що автори приділяють значну увагу розвитку комунікативних умінь молодших школярів через організацію командної роботи. Розглянуті підручники вміщують велику кількість завдань для комунікативних умінь засобом командної роботи. Запропоновані вправи – діалоги, інтерв'ю, дискусії, проєкти, театралізації, створення коміксів – спрямовані на те, щоб діти засвоювали не лише мовний матеріал, а й активно використовували його у повсякденному житті.

Таким чином, можна зробити висновок, що підручники мовно-літературної галузі відповідають вимогам типових освітніх програм. Тому для вчителя початкових класів необхідним постає розробка системи завдань для розвитку комунікативних умінь засобом командної роботи.

Для детальнішого з'ясування стану розвитку комунікативних умінь у молодших школярів засобом командної роботи на уроках мовно-літературної галузі нами було проведено опитування серед вчителів початкових класів (Додаток).

Нами було опитано 8 вчителів початкових класів з різною категорією та стажем роботи. Розподіл педагогічного досвіду є досить рівномірним: чверть респондентів мають стаж менше 3 років, ще 25 % - понад 10 років, а найбільшу частку (37,5 %) становлять учителі зі стажем роботи 6-10 років. Це забезпечує різноманітність професійних поглядів та дозволяє прослідкувати тенденції в реальній шкільній практиці.

Серед опитаних найбільше вчителів третіх класів (37,5 %), що є важливим, оскільки саме цей віковий період є центральним у нашому дослідженні розвитку комунікативних умінь.

Визначення терміна «комунікативні уміння» респонденти подають змістовно подібні: здатність взаємодіяти, підтримувати діалог, слухати співрозмовника, висловлювати свої думки зрозуміло й послідовно. Усі відповіді підкреслюють такі спільні риси: уміння слухати й чути співрозмовника; уміння висловлювати думки логічно; уміння ставити запитання; урахування мети й контексту спілкування тощо. Це свідчить про усвідомлення вчителями багатовимірності досліджуваного поняття та його важливості у початковій школі. Так, усі респонденти (100 %) вказали, що розвиток комунікативних умінь значною мірою впливає на успішність здобувачів освіти. Учні, які краще взаємодіють, співпрацюють, активно беруть участь в обговореннях і легше засвоюють навчальний матеріал.

Разом з тим учителі одностайно зазначають низку проблем, із якими стикаються найчастіше:

- недостатня культура спілкування (діти перебивають один одного, не реагують на репліки співрозмовників);
- невміння будувати розгорнуті зв'язні висловлювання (діти бояться помилитися, тому говорять коротко);
- нерівномірний розвиток мовлення;
- вплив гаджетів (діти звикають до спілкування через месенджері, що обмежує особистий контакт та спілкування в реальному часі, що впливає на якість мовлення).

В оцінці готовності учнів до командної роботи думки розділилися порівну: 50 % вважають готовність середньою, інші 50 % - низькою. Висока

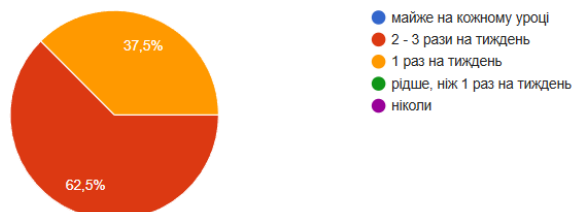
готовність не була зазначена жодним учителем. Це свідчить про те, що діти потребують систематичного навчання засобами командної роботи, а не просто епізодичного застосування групових занять.

Як ви оцінюєте готовність своїх учнів до роботи в команді?

На питання «Як часто ви використовуєте командні форми роботи?» більшість вчителів (62,5 %) відповіли «2-3 рази на тиждень» і 37,5 % - «1 раз на тиждень». Жоден респондент не вказав, що застосовує їх «майже на кожному» уроці, що свідчить про потенціал для подальшого підсилення цієї форми діяльності.

Як часто Ви застосовуєте командні форми роботи на уроках?

Отже, результати опитування дозволяють зробити висновок, що вчителі початкових класів добре усвідомлюють значення комунікативних умінь для успішного навчання та соціалізації учнів. Вони регулярно застосовують командні форми роботи, проте визнають, що рівень готовності учнів до співпраці є середнім або низьким. Основні труднощі пов'язані з недостатньою культурою спілкування, невмінням будувати логічні висловлювання, різним рівнем розвитку мовлення тощо. Ці висновки підкреслюють не лише актуальність застосування командної роботи на уроках мовно-літературної галузі, а й підтверджують її ефективність у розвитку комунікативних умінь молодших школярів.

2.2. Перебіг дослідної роботи з формування комунікативних умінь учнів 3 класу засобом командної роботи

Для перевірки вірогідності висунутої нами гіпотези була організована та проведена дослідна робота, спрямована на визначення ефективності командної роботи як засобу розвитку комунікативних умінь учнів 3 класу.

Експеримент проводиться на базі ЗЗСО «Привільнянська гімназія» Солонянської селищної ради Дніпровського району Дніпропетровської області. У ньому взяли участь 13 учнів 3 класу.

Для визначення рівня потреб у спілкуванні та прагненні до взаємодії нами було застосовано методику виявлення комунікативних умінь і навичок молодших школярів Ю. Орлова (Додаток Б). Кожен учень отримав бланк з 33 твердженнями, які відповідають віковим можливостям третьокласників і відображають різні аспекти комунікативної поведінки. Діти позначали «+» - погодження, «-» - незгоди з твердженням. Опитувальник оцінювався за шкалою: менше 26 балів- низька потреба у спілкуванні; 27 – 28 балів – середня потреба у спілкуванні; 29 і більше балів – висока потреба у спілкуванні.

Проведене опитування дало змогу проаналізувати рівень сформованості потреб і прагнень третьокласників до спілкування, що є важливим компонентом розвитку їх комунікативних умінь. Отримані результати свідчать про те, що більшість учнів (11 із 13) мають середній (30,8 %) або високий рівень (53,8 %) потреби у взаємодії з однолітками. Такий показник демонструє загалом позитивне ставлення дітей до соціальної взаємодії, готовність брати участь у колективних формах роботи, уміння висловлювати підтримку, співчувати іншим, а також відкритість до обміну думками.

Домінування середніх та високих результатів засвідчує, що у класі сформоване сприятливе соціально-психологічне середовище, у якому більшість дітей прагнуть до співпраці, встановлення міжособистісних контактів та активної роботи у спільній діяльності. Це створює міцне підґрунтя для впровадження командної роботи на уроках мовно-літературної

освітньої галузі та забезпечує ефективність методів, спрямованих на розвиток комунікативних умінь.

Разом з тим виявлено двох учнів із низьким рівнем потреб у спілкуванні, що може свідчити про певні труднощі у соціальних контактах, знижену потребу у взаємодії або невпевненість у комунікативних ситуаціях. Це вимагає від учителя більш делікатного підходу, індивідуальної підтримки та поступового залучення таких дітей до парних та групових видів діяльності, щоб сформувати позитивний досвід співпраці та забезпечити їхню успішну соціалізацію.

Підсумовуючи результати проведеного опитування, можна зазначити, що загалом рівень потреби у спілкуванні в учнів 3 класу є достатньо високим, що свідчить про позитивне ставлення дітей до взаємодії та готовність брати участь у командній роботі. Проте поряд із цим було виявлено низку проблем, які ускладнюють повноцінну комунікацію: у класному колективі інколи виникають конфлікти, спостерігається уникнення взаємодії з однолітками, яких діти вважають «слабшими» або «соціально нижчими», а також небажання працювати з усіма членами групи. Це свідчить про потребу у цілеспрямованій роботі з розвитку комунікаційних умінь та налагодження взаємодії між учнями. Таким чином, отримані на діагностичному етапі дані стали основою для подальшого аналізу ефективності командної роботи у формуванні комунікативних умінь молодших школярів, оскільки більшість дітей мають високий потенціал до взаємодії. Тому важливим завданням формувального етапу стало створення й упровадження системи вправ і спеціально підібраних завдань, спрямованих на задоволення потреби дітей у позитивному спілкуванні, формування навичок командної роботи та підвищення рівня згуртованості класного колективу.

Перейдемо до опису формувального етапу нашого дослідження. Метою формувального етапу дослідження було впровадження комплексу командних

завдань, спрямованих на розвиток комунікативних умінь учнів 3 класу на уроках української мови та літературного читання. На цьому етапі ми розробили систему завдань на уроках мовно-літературної освітньої галузі з поступовим підвищення рівня самостійності, відповідальності та якості спілкування учнів у процесі навчання. Учні працювали в парах і малих групах, виконували рольові та творчі завдання, інсценізації, працювали над проєктами тощо. Така діяльність була спрямована на підвищення рівня сформованості навичок спілкування, слухання, співпраці та взаємодії між учнями.

Командна робота на уроках української мови є однією з найбільш результативних форм організації навчальної діяльності молодших школярів. Учитель впливає на роботу кожного учня опосередковано — через систему завдань і питань для команди, які спрямовують та координують їхню взаємодію. Пряме керівництво педагог здійснює лише в ситуаціях, коли команда не може самостійно подолати труднощі й звертається за допомогою.

У процесі нашого дослідження було створено поетапну систему роботи, спрямовану на розвиток комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи на уроках мовно-літературної галузі у 3 класі. З урахуванням вікових особливостей третьокласників та специфіку групової взаємодії ми виокремили три етапи.

Перший етап – організація командної взаємодії. На цьому етапі важливо створити умови для ефективної командної роботи: сформувати команди, ознайомити учнів із правилами взаємодії, навчити їх конструктивно спілкуватися та слухати один одного. Саме тут закладається основа подальшого розвитку комунікативних умінь засобом командної роботи.

Учитель знайомить школярів із базовими правилами співпраці, нормами доброзичливого спілкування. Робота на першому етапі спрямована на формування позитивного досвіду взаємодії та безпечного середовища, у якому кожен учень може висловити власну думку. Можна запропонувати учням

переглянути короткі навчальні ситуації, ілюстрації чи невеликі відеофрагменти, у яких зображено взаємодію під час спільної діяльності. Пропонуємо до перегляду 3D анімацію [69], у якому герої стикаються з труднощами та по-різному реагують на них. У сюжеті наочно демонструється, що індивідуальні зусилля часто виявляються недостатніми, а надмірне бажання працювати самотійно може навіть ускладнити досягнення мети. Натомість, коли персонажі об'єднують свої здібності, підтримують один одного та діють узгоджено, вони легко долають перешкоди.

Після перегляду організовується коротке обговорення у вигляді групової бесіди. Учитель пропонує учням висловити свої спостереження:

- Що допомогло героям успішно виконати завдання?
- Чому вони не змогли впоратись поодиночці?
- Які риси командної взаємодії ви помітили?

Такий мультфільм слугує емоційно зрозумілою моделлю: діти переконуються, що командна робота – це не лише спосіб швидше виконати завдання, а й можливість навчитися домовлятися, слухати один одного та побачити силу спільних дій. Такі завдання допомагають учням усвідомити міркування щодо сутності командної роботи: поєднавши зусилля, можна досягти будь-якої мети.

Ефективна командна робота неможлива без правильної організації групи. На початковому етапі формування комунікативних умінь важливо навчити дітей долучатися до спільної роботи, знаходити спільну мову з однокласниками та уникати конфліктів. Саме тому важливо приділити особливу увагу створенню умов, у яких кожен учень може відчувати себе важливим. Організуючи командну роботу вчитель формує в учнів навички толерантності, поваги до думки інших, вміння прислухатися до партнерів та приймати різні точки зору.

Щоб забезпечити позитивний старт спільної діяльності вчитель може застосовувати різні способи об'єднання школярів у команди.

Розглянемо декілька з них.

«Кольорові картки» - учитель роздає кольорові картки і команди формуються відповідно до цього критерію.

«Частини прислів'я» - кожна дитина отримує фрагмент прислів'я, яке потрібно поєднати. Учні шукають тих, з ким складають повне прислів'я.

«Пазл» - кожному дається частина картинки. Команда утворюється тоді, коли діти зберуть повний малюнок.

Кожен із цих способів не лише виконує свою організаційну функцію, але й має важливий педагогічний потенціал: знижує рівень тривожності у дітей, робить процес поділу на групи демократичним і цікавим, сприяє позитивному емоційному налаштуванню та забезпечує включеність кожного учня. Це допомагає школярам швидко адаптуватися до нової взаємодії, налагодити перші контакти та відчутти себе частиною команди. У подальшій роботі це створює сприятливі умови для розвитку комунікативних умінь.

Після того як команди сформовано учитель переходить до створення учнями власних правил роботи в команді. Учням пропонується індивідуально сформулювати одне правило, яке, на їхню думку, є важливим для ефективної співпраці. Кожен учасник команди озвучує свою пропозицію та аргументує її. Наприклад, школяр може зазначити: *«Я пропоную правило говорити по черзі, оскільки так усі зможуть висловитися, і ми не будемо перебивати один одного»*. Наступним кроком стає колективне обговорення запропонованих правил. Учитель при цьому виконує роль фасилітатора, м'яко спрямовуючи обговорення, заохочуючи висловлюватися тих учасників, які зазвичай менш активні.

Другий етап – відтворення та закріплення комунікативних умінь у різних видах командної роботи. Учні працюють у командах над виконанням завдань, які потребують узгодження думок, координації дій, уміння домовлятися, слухати один одного. На цьому етапі ми використовували такі завдання як складання діалогів, інтерв'ю, створення коміксів.

Завдання «Складаємо діалог»

Учні працюють у парах, обираючи тему для діалогу (наприклад, «Зустріч на перерві», «У бібліотеці», «Новий учень у класі» тощо). Однією з ключових умов успішного діалогу є створення атмосфери довіри, доброзичливості, свободи та взаєморозуміння. Таке завдання сприяє організації ефективного спілкування, оскільки кожна дитина отримує можливість взаємодіяти із зацікавленим співрозмовником. Під час виконання завдання учні вчаться слухати співрозмовника, ініціювати та підтримувати розмову, коректно висловлювати свої думки.

Приклад структури діалогу:

- 1) Привітання
- 2) Визначення теми розмови
- 3) Пропозиції одного учня.
- 4) Аргументація та реакція іншого.
- 5) Спільне обговорення.
- 6) Ухвалення рішення.
- 7) Завершення розмови, прощання.

Таке завдання є доволі простим, але надзвичайно ефективним для розвитку комунікативних умінь, сприяє розвитку мовленнєвої активності та культури спілкування молодших школярів.

Завдання «Інтерв'ю»

Для розвитку умінь ставити запитання, слухати та передавати інформації школярам пропонується взяти інтерв'ю в однокласників. Учні працюють у парах або малих групах. Один ставить запитання – інший відповідає, намагаючись чітко й послідовно висловлювати свої думки. Після цього міняються ролями. Тема інтерв'ю для учнів 3 класу – «Мій улюблений день у школі».

Для урізноманітнення та поглиблення можна запропонувати такі додаткові завдання:

- скласти короткий план із запитань;
- придумати одне «несподіване» питання, яке допоможе розкрити співрозмовника (наприклад, «Який момент того дня ти хотів (-ла) пережити ще раз?» або «Що б ти змінив (-ла) у цьому дні, якби мав (-ла) чарівну паличку?»)
- після інтерв'ю представити результат у вигляді міні повідомлення;
- обговорити, що було складнішим: ставити чи задавати запитання, і чому.

Таке завдання допомагає дітям розвивати навички діалогічного мовлення, емпатію, уміння слухати, ставити уточнювальні запитання, тактовно і впевнено вести бесіду.

Завдання «Створи комікс»

Учні працюють у командах по 3-4 особи. Вчитель пропонує учням обрати тему коміксу, а команди самостійно:

- обговорюють можливі сюжети;
- визначають головних і другорядних персонажів;
- розподіляють ролі;
- створюють комікс і презентують його перед класом.

Для розвитку в учнів комунікативних умінь пропонуємо обрати такі теми:

- 1) «Знайомство з новим однокласником» (початок знайомства, використання фраз ввічливості і т. ін.);
- 2) «Суперечка у класі» (мирне вирішення ситуації);
- 3) «Готуємось до свята» (спільна діяльність);
- 4) «Телефона розмова» (правила спілкування по телефону з рідними/другом/вчителем і т. ін.);
- 5) «Допомога другові» (допомога однокласнику в складній ситуації).

Учні можуть включити в свій комікс випадки з власного життя, сприяючи тим самим розумінню соціальних відносин та вдосконаленню умінь спілкуватися з іншими.

Комікс як форма роботи дозволяє учням поєднати творчість та комунікацію, відтворити реальні життєві ситуації та потренувати важливі соціальні навички в ігровій формі. Це робить завдання захопливим, змістовним і корисним для позитивного досвіду співпраці між учнями.

Третій етап – активне застосування сформованих комунікативних умінь у реальних та змодельованих ситуаціях засобом командної роботи.

Одним із ефективних вправ для розвитку комунікативних умінь є **театралізація**. Учні переходять від читання та обговорення сюжету до живого сценічного втілення п'єси, що безпосередньо впливає на розвиток їх комунікативних умінь. Театралізація дозволяє не лише відтворити текст, а й активно взаємодіяти, адже учні мають передавати характер персонажів, їхні емоції та мотиви за допомогою голосу, інтонації, міміки та жестів. Таке мовленнєво-діяльнісне занурення поглиблює розуміння тексту і стимулює розвиток навичок виразного мовлення. Працюючи в команді, діти розподіляють ролі, обговорюють деталі майбутньої постановки, узгоджують послідовність дій та визначають, як найкраще передати характери персонажів і атмосферу казки. У процесі такої співпраці учні вчаться висловлювати власні думки та пропозиції, дослухатися до думки інших, підтримувати один одного, шукати компроміси та відповідально ставитися до спільного результату.

Досить цікавою та дієвою для розвитку комунікативних умінь є **дискусія**. У її ході веде обговорення група з 3-5 чоловік за обраною темою в присутності інших учнів класу, які виконують роль глядачів. Глядачі мають змогу вступати в дискусію, ставити запитання, висловлювати власну думку або наводити власні приклади.

Така форма роботи дозволяє учням чітко висловлювати свої думки, аргументувати власну позицію, слухати і враховувати думки інших. Для успішного проведення дискусії важливо заздалегідь підготувати учасників, визначити правила, регламент виступів і слідкувати, щоб учасники не відхилялися від теми. По закінченню дискусії ведучий підводить підсумки, аналізує висловлювання учнів та виділяє основні аргументи кожної позиції. Це дозволяє формувати в учнів навички активного слухання, ведення діалогу, аргументації власної точки зору, розвитку критичного мислення та впевненість під час публічного виступу, вести розмову в дружньому і поважному тоні.

Отже, кожне із запропонованих завдань передбачало активну взаємодію між учнями: вони обговорювали ідеї, планували спільну діяльність, узгоджували ролі та презентували спільний результат. Такі вправи були адаптовані до віку та рівня розвитку третьокласників і сприяли послідовному формуванню комунікативних умінь засобом командної роботи.

Таким чином, можна стверджувати, що розроблена нами система завдань сприяє формуванню комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи на уроках мовно-літературно галузі.

2.3. Підсумки дослідної роботи

Після впровадження у 3 класі системи завдань з розвитку комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи на уроках мовно-літературної галузі ми переходимо до завершального, контрольного етапу нашого дослідження. На цьому етапі важливо простежити наскільки ефективно організована командна взаємодія вплинула на рівень сформованості комунікативних умінь учнів та які зміни відбулися у їхній соціальній поведінці.

На контрольному етапі ми повторно здійснили діагностику рівня потреби учнів у спілкуванні, щоб порівняти динаміку розвитку третьокласників і визначити результативність упроваджених командних методів роботи та з'ясувати, наскільки вони вплинули на формування вмінь взаємодії на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

У повторній діагностиці застосовували ті самі методи, що й на констатувальному етапі.

Порівняльний аналіз свідчить про позитивні зміни у рівні потреби школярів у спілкуванні. Зросла кількість учнів, які продемонстрували середній рівень (38, 5 %) потреби у взаємодії, водночас зменшилася частка дітей із низьким рівнем (7,7 %).

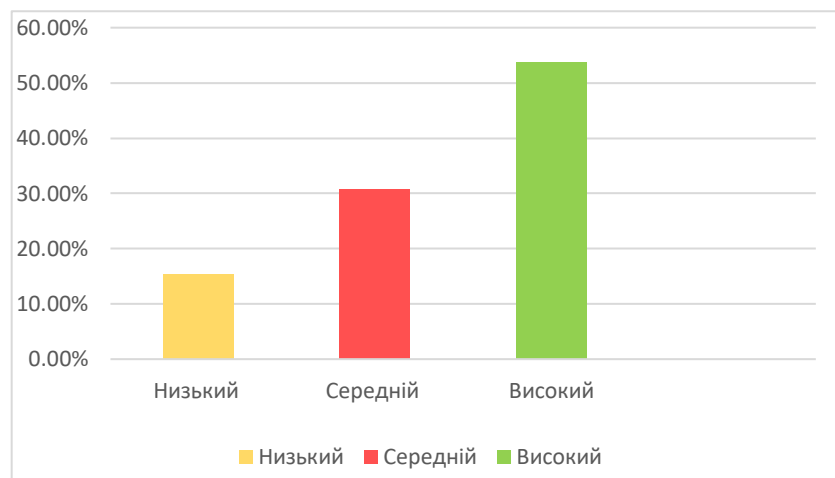

Рис. 2.1. Результати проведення контрольного етапу

Особливо показовим є те, що у одного учня, який раніше демонстрував низьку потребу у спілкування, показники зросли. Під час командної роботи цей учень проявляв активність, впевненіше висловлював свої думки, частіше долучався до обговорень та ініціював взаємодію з однокласниками. Це дає підстави стверджувати, що запропоновані командні форми роботи стали для нього важливим стимулом для розвитку соціальної комунікативної активності.

Варто зазначити, що незважаючи на загалом незначні кількісні зміни показників тестування, результати спостереження за поведінкою учнів на уроках виявили значно суттєвіші та глибші якісні зрушення. Зокрема, відмітимо:

- покращення взаєморозуміння у групах;
- посилення готовності дітей допомагати один одному;
- більш конструктивний характер дискусій;
- уміння домовлятися і вирішувати конфлікти;
- підвищення відповідальності за спільний результат.

На уроках мовно-літературної галузі ми фіксували зміни у поведінці та взаємодії учнів: активніше залучення до колективного обговорення, зростання ініціативності, покращення вміння розподіляти ролі, домовлятися. Така система сприяє не лише вдосконаленню мовленнєвих навичок, а й розвитку у дітей вміння спілкуватися, доводити та аргументувати власні думки, поважати думки та почуття інших, працювати у команді тощо. Ці спостереження додатково підтвердили позитивний вплив командної роботи на розвиток комунікативних умінь молодших школярів.

Отже, командна робота виявилася дієвим засобом розвитку комунікативних умінь молодших школярів, створивши умови для формування позитивного досвіду, поліпшення мовленнєвої взаємодії та зміцнення навичок співпраці.

Висновки до 2 розділу

У процесі аналізу стану досліджуваної проблеми було встановлено, що формування комунікативних умінь молодших школярів є одним із ключових завдань початкової освіти, що повністю узгоджується Державного стандарту освіти.

Проаналізувавши Типові освітні програми під керівництвом О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна, було встановлено, що обидві програми спрямовані на розвиток комунікативних умінь у молодших школярів. Зокрема, програма О. Я. Савченко акцентує увагу на систематичному розвитку усного та писемного мовлення. Водночас, програма Р. Б. Шияна надає більшої уваги розвитку діалогічного мовлення та театралізації. Аналіз підручників мовно-літературної галузі для 3 класу засвідчив їх відповідність вимогам типових програм і потенційну можливість використання командної роботи для розвитку комунікативних умінь. Ми виокремили коло авторів підручники зміст яких найбільше відповідає проблематиці нашого дослідження. У межах Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко особливу увагу привертають підручники таких авторів: М. С. Вашуленка, С. Г. Дубовик, Н. А. Васильківської, К. І. Пономарьової, Л. А. Гайової, М. Д. Захарійчук, М. І. Чумарної та О. Я. Савченко.

За Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна, це такі підручники: І. О. Большакова, М. С. Пристінська, О. Л. Іщенко, А. Ю. Іщенко.

Проведене опитування вчителів початкових класів підтвердило актуальність досліджуваної проблеми. Педагоги одностайно визначають значний вплив комунікативних умінь на успішність і соціалізацію учнів, але водночас зазначають труднощі: недостатню культуру мовлення, нерівномірний розвиток мовлення негативний вплив гаджетів, страх помилитися під час висловлювання думок.

На констатувальному етапі дослідження, нами було діагностовано рівень потреби у спілкуванні учнів 3 класу. Результати показали, що більшість дітей мають середній або високий рівень потреби у взаємодії. Окремі учні демонструють низький рівень потреби у спілкуванні, у класі періодично виникають конфлікти, спостерігається небажання працювати з деякими однолітками. З огляду на це ми розробили систему роботи з розвитку комунікативних умінь в учнів 3 класу засобом командної роботи та перевірили її ефективність. Система роботи включала три етапи, кожен наступний вимагав від учнів більшої самостійності, відповідальності та гнучкості у спілкуванні.

Щоб визначити результативність створеної нами системи роботи, ми провели повторну діагностику рівня потреби учнів у спілкуванні. Зросла кількість учнів, які продемонстрували середній рівень потреби у взаємодії, водночас зменшилася частка дітей із низьким рівнем. Незважаючи на загалом незначні кількісні зміни показників тестування, результати спостереження за поведінкою учнів на уроках виявили значно суттєвіші зрушення.

Таким чином, можна стверджувати, що розроблена нами система завдань сприяє формуванню комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи на уроках мовно-літературно галузі.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження можемо зробити такі висновки:

1. Проаналізувавши наукові джерела та визначення поняття «комунікативні уміння», ми сформулювали власне визначення: комунікативні вміння – це здатність людини ефективно застосовувати мовні та немовні засоби комунікації з урахуванням мети, ситуації та особливостей співрозмовника. Вони охоплюють уміння чітко формулювати власні думки, слухати і розуміти інших, ставити запитання, аргументувати свою позицію та налагоджувати взаємодію в різних формах спілкування.

2. Під час дослідної роботи перевірялася гіпотеза про необхідність створення певних умов для формування комунікативних умінь. Для цього було враховано такі умови: сприятливе освітнє середовище, чітке визначення спільної мети, активна участь кожного члена команди, систематичність та поступовість в організації командної діяльності, рефлексія та оцінювання результатів спільної роботи. Дотримання зазначених умов сприяло формуванню навичок ефективного спілкування, співпраці та взаєморозуміння у процесі командної роботи.

3. Було з'ясовано, що формування комунікативних умінь засобом командної роботи – це педагогічний підхід, спрямований на розвиток навичок ефективної взаємодії та спілкування учнів у процесі колективної діяльності. Головними умовами успішності цього процесу є створення атмосфери співробітництва, чітке визначення спільної мети, активна участь кожного члена команди, рівномірний розподіл ролей і завдань, формування відповідальності та взаємопідтримки, систематичність і поступовість організації командної роботи, також забезпечення вчасного зворотного зв'язку та оцінювання результатів спільної діяльності.

4. Аналізуючи дослідження вчених та враховуючи результати експериментальної роботи, були окреслені етапи формування комунікативних умінь.

5. На основі аналізу Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм та підручників мовно-літературної галузі для 3 класу встановлено, що формування комунікативних умінь засобом командної роботи є актуальною та значущою проблемою сучасного освітнього процесу. Проаналізувавши підручники мовно-літературної галузі для 3 класу ми виявили, що автори приділяють значну увагу розвитку комунікативних умінь молодших школярів через організацію командної роботи.

6. На першому етапі дослідної роботи ми визначали рівень потреб школярів у спілкуванні та з'ясували, що третьокласники володіють комунікативними вміннями на високому рівні - 53,8%, середньому – 30,8 % та на початковому рівні – 15,4 %.

7. На другому формувальному етапі ми розробили систему роботи з формування комунікативних умінь молодших школярів засобом командної роботи на уроках мовно-літературної галузі. Система роботи складалась з трьох етапів, кожен наступний вимагав від учнів більшої самостійності, відповідальності та гнучкості у спілкуванні.

8. Порівняльний аналіз свідчить про позитивні зміни у рівні потреби школярів у спілкуванні. Зросла кількість учнів, які продемонстрували середній рівень потреби у взаємодії, водночас зменшилася частка дітей із низьким рівнем.

9. Таким чином, ми досягли мети нашої кваліфікаційної роботи та підтвердили висунуту гіпотезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н. М. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко та ін. К.: Педагогічна думка, 2018. 346 с.
2. Білогорка М., Мороз Т. Шляхи формування мовної компетентності особистості. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2015. №11. С. 222–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_33
3. Білявська Т. М. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. Миколаїв: СПД Румянцева, 2021. 108 с. URL: <http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/handle/123456789/948>
4. Богданець-Білокаленко Н., Шумейко Ю. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 : Читання. Київ : Грамота, 2020. 160 с. URL: <https://issuu.com/stankobog/docs/3-klas-ukrainska-mova-bolshakova-2020-2>
5. Большакова І. О., Пристінська М. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 112 с. URL: <https://issuu.com/stankobog/docs/3-klas-ukrainska-mova-bolshakova-2020-2>
6. Большакова І. О., Пристінська М. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 112 с. URL: <https://issuu.com/stankobog/docs/3-klas-ukrainska-mova-bolshakova-2020-2>
7. Бондаренко Г. Г. Формування комунікативної компетентності учнів засобами групових форм роботи в початкових класів малочисельної школи. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2015. № 57. С. 9–11. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Development-of-communicative-competence-of>

[pupils-by-means-of-group-forms-of-work in-a-small-primary-school-H. Bondarenko.pdf](#)

8. Варзацька Л. О., Трохименко Т. О. Українська мова та читання : підручник для 3 кл. закладів загальн. середн. освіти : у 2-х ч. Ч. 1. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 160 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/3-klas-ukrainska-mova-varzatska-2020-1.pdf>
9. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навч. - метод. посіб. Київ: Літера ЛТД, 2011. 367 с.
10. Вашуленко М. С. Українська мова та мовлення в початковій освіті. Київ. Видавничий дім «Слово». 2018. С. 410.
11. Вашуленко М. С., Васильківська, Дубовик С. Г. Українська мова та читання: підруч. для 3 класу закладів середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. К.: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/3-klas-ukrainska-mova-vashulenko-2020-1.pdf>
12. Вашуленко М. С. Українська мова та читання: підруч. для 3 класу закладів середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. К.: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/3-klas-ukrainska-mova-vashulenko-2020-2.pdf>
13. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*, 2019. № 9. С. 3-6.
14. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>
15. Владимиров В. Інформування, комунікація, спілкування: відмінне й спільне у просторі масового розуміння. Наукові записки Інституту журналістики. 2018. Т.3. №5. С. 58-64.
16. Войцеховська О. В. Формування комунікативних здібностей молодших школярів. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2012. Вип. 18. С. 107-114.

17. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. 2017. № 3. С. 13–16.
18. Вторнікова, Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць. Полтава, 2011. С. 88-94.
19. Голуб Н.І. Компетентнісний підхід у навчанні. *Дивослово*. 2022. № 6. С.60-62.
20. Горлова А., Калашнікова Ю. Шляхи розвитку soft skills як передумова формування соціальної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Т. 2, № 47. С. 183.
21. Групова робота. Онлайн-курс для вчителів початкової школи. EdEra. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q3XCnz1Wvms>
22. Групові методи роботи на уроках в початкових класах. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/grupovi-metodi-roboti-naurokah-v-pochatkovih-klasah-74935.html>
23. Державний стандарт початкової освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text>
24. Двадцять інтерактивних методів навчання. Альтернативна освіта в Україні. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3286-20-interaktyvnykh-metodivvykladannia>
25. Дубовик С.Г., Наумець В.В. Формування комунікативних умінь молодших школярів методом сторітеллінгу. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. №5 (81). 2020. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/937/901>
26. Захарійчук М. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 : Українська мова. Київ : Грамота, 2020. 160 с. URL: 3-klas-ukrajinska-mova-zakharijchuk-2020-1.pdf

- 27.Іщенко О. Л., Іщенко А. Ю. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х частинах) : Ч. 1. Київ : Літера ЛТД, 2020. 112с. URL: <https://issuu.com/stankobog/docs/3-klas-ukrainska-mova-ishchenko-2020-1>
- 28.Іщенко О. Л., Іщенко А. Ю. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х частинах) : Ч. 2. Київ : Літера ЛТД, 2020. 112с. URL: Іщенко О. Л., Іщенко А. Ю. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х частинах) : Ч. 1. Київ : Літера ЛТД, 2020. 112с. URL: <https://issuu.com/stankobog/docs/3-klas-ukrainska-mova-ishchenko-2020-2>
- 29.Кірик М. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2019. 136 с.
- 30.Кириленко О. С., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Практичний аспект формування навичок 4К на уроках читання в НУШ. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2021. № 32. С. 29-32.
- 31.Кліш П. А., Хом'як А. П. Комунікативні вміння й навички як важлива складова професіоналізму педагога. *Педагогічний пошук*. 2017. №3. С.15-17.
- 32.Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- 33.Корніяка О. М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць. 2019. №3 2012. №1.
- 34.Костюк Л. М., Барнич О. В. Розвиток комунікативних навичок учнів початкової школи на уроках української мови. Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали науковопрактичної інтернет-конференції молод. наук. та студент., 27-28 жовтня 2022 р. Випуск 7. Бердянськ, Вінниця, Донецьк, Дрогобич,

- Житомир, Запоріжжя, ІваноФранківськ, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Луцьк, 77 Львів, Мукачево, Ніжин, Одеса, Ужгород, Умань, Херсон, Чернівці, Чернігів, 2022. С. 33-35.
- 35.Леонова Н. С. Мовно-комунікативна вправність учнів у вимірі компетентнісно орієнтованого навчання. Вивчаємо українську мову та літературу. 2020. № 1. С. 2 – 7.
 - 36.Лимар Ю. М., Непоп Ю. М. Організація групової та парної роботи учнів початкової школи. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Київ, 2018. С. 26-28.
 - 37.Мандрик Н. В. До проблеми сучасного уроку української мови. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2014. Вип. 8. С. 139–142.
 - 38.Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. К.: Літера, 2011. 364 с.
 - 39.Молнар Т. І., Шумаєва Г. І. Групова робота як вид інтерактивного навчання молодших школярів. Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. Мукачево, 2019. С. 233–235.
 - 40.Навчання, базоване на співпраці. 32 стратегії кооперації у класі. Нова українська школа Веб-ресурс НУШ. URL: <https://nus.org.ua/2018/08/27/navchannya-bazovane-na-spivpratsi-32-strategiyi-kooperatsiyi-u-klasi>
 - 41.Олійник І. Мовленнєва діяльність як основа формування комунікативної компетентності молодших школярів. Нова педагогічна думка. 2023. № 2. С. 116–120.
 - 42.Організація парної та групової роботи на уроках у початковій школі. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/6630/>
 - 43.Остапенко Г. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал, серед, освіти (у 2-х част.). Ч. 1. Київ : Світич, 2020. 144 с. URL:

- <https://pidruchnyk.com.ua/uploads/book/3-klas-ukrainska-mova-ostapenko-2020 2.pdf>
44. Остапенко Г. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн., серед., освіти (у 2-х част.). Ч. 2. Київ : Світич, 2020. 144 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/uploads/book/3-klas-ukrainska-mova-ostapenko-2020 2.pdf>
 45. Патрік Ленсіоні. П'ять вад команди. Притчі про лідерство. 2016. 230 с.
 46. Пентиліук М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості у євроінтеграційному контексті. Українська мова та література в школі. 2010. № 2. С. 2–8.
 47. Пентиліук М. І. Текст як основа формування риторичних умінь і навичок учнів / М. І. Пентиліук // *Українська мова та література в школі*. 2008. № 1. С. 4–6.
 48. Підлужна Г. Компетентнісний підхід до розвитку комунікативних умінь молодших школярів на уроках української мови. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2019. №2 (26). С. 363-368.
URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/169122>
 49. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. №1.
 50. Пономарьова К. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: метод. посіб. Київ, 2020. 88 с. URL: <https://undip.org.ua/library>
 51. Пономарьова К. І., Гайова Л. А. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/3-klas-ukrainska-mova-ponomarova-2020-1.pdf>
 52. Поперечна Л. Ю. Комунікативні здібності вчителя як одна з важливих складових його професіограми. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_14

53. Прищак М. Д. До питання комунікативного підходу в освіті. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2013. № 1. С. 133-136.
54. Прищак М. Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. №1. С. 25-29.
55. Савченко О. Я. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2 71 х частинах) : Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
URL: <https://issuu.com/stankobog/docs/3-klas-ukrainska-mova-savchenko-2025-2>
56. Савченко О. Формування у молодших школярів загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок. *Початкова школа*. № 10. 2014. С. 6-10.
57. Синявський В.В. Психологічний словник. URL : <https://upsihologa.com.ua/dictionary/k/komunikatsija/882>
58. Сучасні методи групової роботи з учнями : науково-методичний посібник / укладачі : Буряк О. О., Кечик О. О. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 103 с.
59. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. 3 4 класи. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
60. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Р. Б. Шияна. 3-4 класи. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf>
61. Ткаченко Л. В. Формування комунікативної культури молодших школярів. Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Філологічні науки. 2018. Вип. 5. С. 85–95.
62. Товканець Г. В. Соціально-педагогічна взаємодія у професійній

- підготовці педагога: комунікативний аспект: монографія. Мукачєво: Редакційно видавничий центр МДУ, 2021. : URL:
63. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*. 2020. № 1. С. 63-65.
 64. Форостюк Т.С. Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів сучасної початкової школи в процесі фахової підготовки. *Humanitarium*. 2019. Вип. 45(2). С. 147–153.
 65. Харченко Г. І. Формування комунікативних умінь школярів в умовах компетентнісної мовної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 148–151.
 66. Чос С. Нестандартні форми розвитку комунікативної компетентності учнів початкових класів НУШ. *Молодий вчений*. 2021. Вип. 9. С. 24–27.
URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/.pdf>
 67. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2017. 640 с
 68. Що таке командна робота, чому вона така важлива і як впливає на успіх?
URL: <https://blog.agrokebety.com/shcho-take-komandnarobota>
 69. Caritas Internationalis. 2014. "One Human Family, Food for All". YouTube, 1 вересня 2014. Відео, 1:02. <https://www.youtube.com/watch?v=qhU5JEd-XRo>
 70. Kertaeva Z. Interactional competence or communicative competence: overview of related theories // *Bulletin of Science and Practice*. 2021. Т. 7. № 1. С. 412-418.
 71. Sword R. Communication in the classroom: skills for teachers. The Hub/High Speed Training. URL: <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/communication-skills-for-teachers/>

Додаток А

Приклади сторінок «Наш театр» з підручника Г. С. Остапенко
«Українська мова та читання» 3 клас (Частина 1)

Уроки 29, 30

Тиждень 6. Захисникам України — слава!

Наш театр

Підготуйте всім класом лялькову виставу за п'єсою, яку щойно прочитали. Запросіть на прем'єру глядачів — батьків, учнів інших класів, військових.

Підготовка акторів

- Потренуйтеся читати вголос репліки різних персонажів. Доберіть інтонації.
- Розподіліть ролі. Вивчіть свої слова.
- Проведіть кілька репетицій: спершу без ляльок, потім із ляльками, тоді додайте музику, і насамкінець — із декораціями.

Підготовка атрибутів і декорацій

- Нехай кожен зробить собі персонажа — ляльку на пальчик. Це може бути Микита, князь, дід, князівна, джури, воєводи, чоловіки та жінки (народ).
- Разом змайструйте страшного змія та підготуйте декорації для вистави: княжий палац, палац змія, площу перед палацом змія. Виріжте з пакета з-під соку мечі для воїнів; зробіть корону чи шолом.
- Послухайте композиції і використайте їх для музичного супроводу вистави.
svitdovkola.org/um3/media4

Поміркуйте, коли їх варто вмикати і хто за це відповідатиме під час виступу.

- Намалюйте афішу та роздайте запрошення глядачам.

Тема 2. Між минулим і майбутнім

Майстерня лялькаря

Лялька на пальчик

Підготуй: квадрат білої тканини приблизно 12 на 12 см; синтепон, вату чи інший наповнювач; гумку для волосся; фломастери; нитки; клей; обгортки від цукерок, фолію та інші прикраси.

- Розклади тканину на столі, в її центр поклади наповнювач.
- Постав вказівний палець однієї руки в центр заготовки, а другою накинй тканину на руку.
- Обмотай пальчик гумкою так, щоб утворилася голова. Стеж, щоб гумка не тиснула.
- Намалюй фломастером обличчя. Приклей на голову нитки — "волосся", за бажання додай прикраси.

Вдалої прем'єри!

52

53

Додаток Б
Методика виявлення комунікативних умінь і навичок
молодших школярів Ю. Орлова

Мета: проаналізувати рівень сформованості потреб і прагнень школярів до спілкування. Обладнання: бланк для опитування, олівець.

Інструкція: Якщо ви згодні з твердженнями, наведеними нижче, поставте знак «+» навпроти відповідного номера судження.

Якщо ж не згодні, відповідно поставте знак « – »:

1. Я залюбки беру участь у різних урочистостях.
2. Я не можу перемогти свої бажання, навіть якщо вони суперечать бажанням моїх товаришів.
3. Мені подобається висловлювати кому-небудь свою прихильність.
4. Я більше зосереджений на завоюванні впливу, ніж дружби.
5. Я відчуваю, що стосовно друзів маю більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюся про успіхи свого товариша, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен кому-небудь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я перебуваю серед товаришів.
9. Мої друзі мені добряче-таки набридли.
10. Коли я виконую важку роботу, присутність людей мене дратує.
11. Загнаний у глухий кут, я кажу лише ту частку правди, яка, на мою думку, не зашкодить моїм друзям та знайомим.
12. У складній ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності у друзів викликають у мене таке співпереживання, що я можу захворіти.
14. Мені приємно допомагати іншим, навіть коли це завдає мені труднощів.

15. З поваги до друга я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він і не правий.
16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, ніж оповідання про кохання.
17. Сцени насильства у фільмах викликають у мене відразу.
18. На самоті я відчуваю більшу тривогу й напруженість, ніж коли перебуваю серед людей.
19. Я вважаю, що головна радість у житті – спілкування.
20. Мені шкода бездомних котів і собак.
21. Я вважаю, що краще мати менше друзів, але зате близьких.
22. Я люблю бувати серед людей.
23. Я довго хвилююся після суперечки з близькими.
24. У мене, мабуть, більше близьких друзів, аніж у багатьох інших.
25. Я більше прагну досягнень, аніж дружби.
26. Я більше довіряю власній інтуїції та уяві, думаючи про людей, ніж судженням про них інших.
27. Для мене важливіше матеріальне забезпечення й добробут, ніж радість спілкування з приємними мені людьми.
28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
29. Люди часто невдячні мені.
30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу.
31. Заради друга я можу пожертвувати своїми інтересами.
32. У дитинстві я належав до компанії, яка завжди трималася вкупі.
33. Якби я був журналістом, то із задоволенням писав би про силу дружби.

Обробка результатів: підрахуйте кількість відповідей «—» на запитання: 3,4,6,9,10,15,16,25,27,29 і відповідей «+» на всі інші запитання. Інтерпретація: менше 26 балів – низька; 27-28 балів – середня; 29 і більше балів – висока.

Додаток В

Анкета та зразки відповідей учителів початкової школи

Анкета-опитувальник

Шановні вчителі! Просимо вас взяти участь в опитуванні, присвяченому розвитку комунікативних здібностей молодших школярів за допомогою командної роботи. Ваш досвід, думки та рекомендації є надзвичайно важливими для нашого дослідження! Дякуємо за ваш внесок у розвиток сучасної початкової освіти!

Вкажіть Ваш педагогічний стаж роботи

- ☐ менше 3 років
- ☐ 3-5 років
- ☐ 6 - 10 років
- ☐ понад 10 років

Вкажіть Вашу категорію

Текст запитання з короткими відповідями

Клас, у якому викладаєте

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4

Як Ви розумієте термін «комунікативні уміння» молодших школярів?

Текст запитання з короткими відповідями

Які труднощі розвитку комунікативних умінь Ви відзначаєте у власній практиці?

Текст запитання з короткими відповідями

Чи помічаєте ви, що розвиток комунікативних умінь позитивно впливає на успішність учнів ?

- ☐ так, значною мірою
- ☐ частково
- ☐ ні, не помічаю
- ☐ важко відповісти

Як ви оцінюєте готовність своїх учнів до роботи в команді?

- ☐ висока – діти легко співпрацюють та дотримуються правил
- ☐ середня – є окремі труднощі, але загалом діти справляються
- ☐ низька – більшість дітей погано взаємодіє у команді
- ☐ важко оцінити

Як часто Ви застосовуєте командні форми роботи на уроках?

- ☐ майже на кожному уроці
- ☐ 2 - 3 рази на тиждень
- ☐ 1 раз на тиждень
- ☐ рідше, ніж 1 раз на тиждень
- ☐ ніколи

Поділіться власним досвідом, на яких уроках найчастіше застосовуєте командні форми роботи.

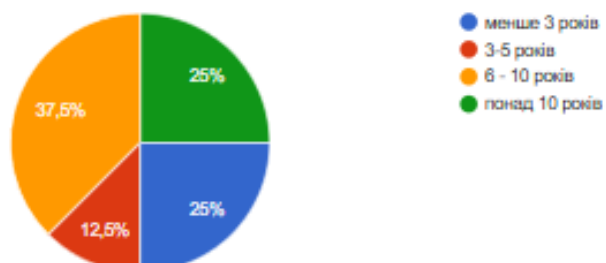
Текст запитання з короткими відповідями

.....

Вкажіть Ваш педагогічний стаж роботи

9 відповідей

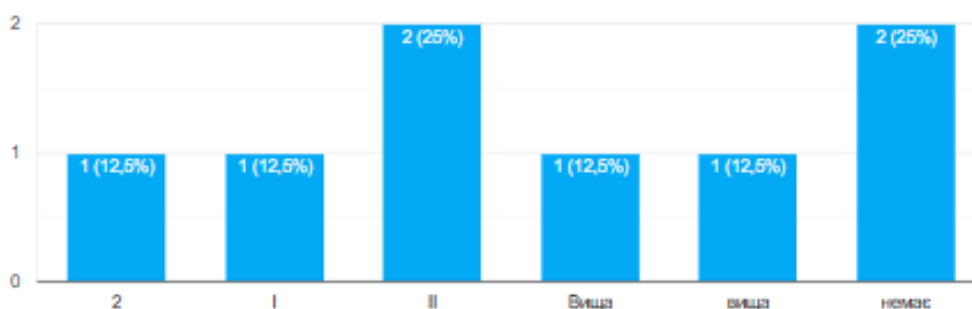
 Копіювати діаграму

Вкажіть Вашу категорію

8 відповідей

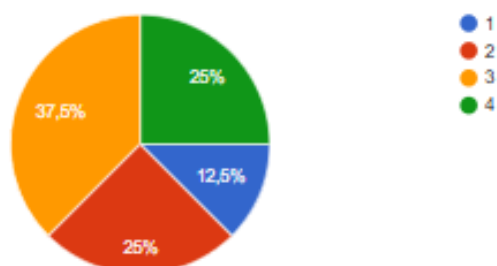
 Копіювати діаграму

Клас, у якому викладаєте

9 відповідей

 Копіювати діаграму

Як Ви розумієте термін «комунікативні уміння» молодших школярів?

 Копіювати діаграму

8 відповідей

Які труднощі розвитку комунікативних умінь Ви відзначаєте у власній практиці?

8 відповідей

Діти недостатньо вміють слухати співрозмовника та поважати його думку, часто перебивають одне одного.

Труднощі виникають у тому, що не завжди є можливість залучити до мовленнєвої діяльності всіх дітей

Учні не завжди можуть логічно й послідовно будувати висловлення, особливо під час монологів.

Діти недостатньо вміють слухати співрозмовника, перебивають одне одного.

Учням складно висловлювати власну думку повними реченнями, часто бояться помилитися та говорять дуже стисло.

нерівномірний рівень розвитку мовлення в учнів: одні говорять надто багато, інші — майже зовсім мовчать

Часто спостерігаю труднощі з умінням підтримувати діалог: діти не реагують на репліки однокласників, говорять «повз тему».

Чи помічаєте ви, що розвиток комунікативних умінь позитивно впливає на успішність учнів ?

 Копіювати діаграму

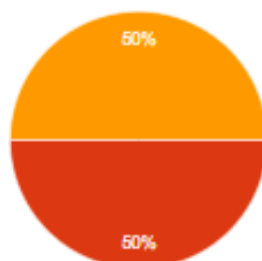
8 відповідей

Як ви оцінюєте готовність своїх учнів до роботи в команді?

 Копіювати діаграму

Відповідей

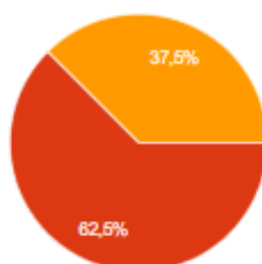

- висока – діти легко співпрацюють та дотримуються правил
- середня – є окремі труднощі, але загалом діти справляються
- низька – більшість дітей погано взаємодіє у команді
- важко оцінити

Як часто Ви застосовуєте командні форми роботи на уроках?

 Копіювати діаграму

Відповідей

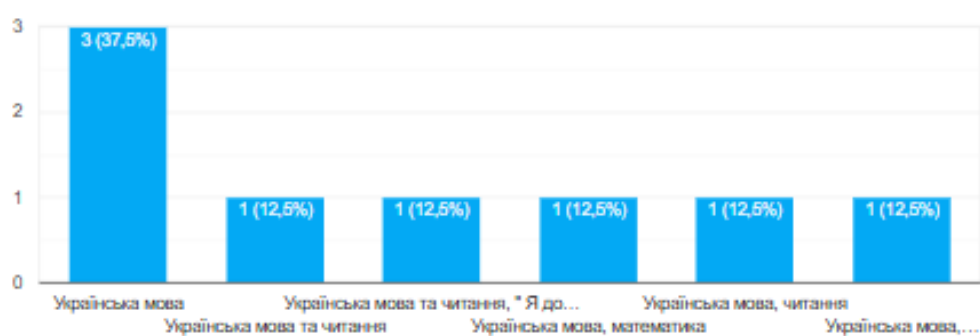

- майже на кожному уроці
- 2 - 3 рази на тиждень
- 1 раз на тиждень
- рідше, ніж 1 раз на тиждень
- ніколи

Поділіться власним досвідом, на яких уроках найчастіше застосовуєте командні форми роботи.

 Копіювати діаграму

Відповідей

Додаток Г

Зразки відповідей учнів 3 класу

- 1. Я залюбки беру участь у різних урочистостях.
- + 2. Я не можу перемогти свої бажання, навіть якщо вони суперечать бажанням моїх товаришів.
- 3. Мені подобається висловлювати кому-небудь свою прихильність.
- 4. Я більше зосереджений на завоюванні впливу, ніж дружи.
- 5. Я відчуваю, що стосовно друзів маю більше прав, ніж обов'язків.
- 6. Коли я дізнаюся про успіхи свого товариша, у мене чомусь погіршується настрій.
- 7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен кому-небудь у чомусь допомогти.
- + 8. Мої турботи зникають, коли я перебуваю серед товаришів.
- 9. Мої друзі мені добряче-таки набридли.
- + 10. Коли я виконую важку роботу, присутність людей мене дратує.
- 11. Загнаний у глухий кут, я кажу лише ту частку правди, яка, на мою думку, не зашкодить моїм друзям та знайомим.
- + 12. У складній ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
- 13. Неприсмуності у друзів викликають у мене таке співпереживання, що я можу захворіти.
- 14. Мені присмуну допомагати іншим, навіть коли це завдає мені труднощів.
- 15. З поваги до друга я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він і не правий.
- + 16. Мені більше подобаються пригодишні оповідання, ніж оповідання про кохання.
- + 17. Сцени насильства у фільмах викликають у мене відразу.
- 18. На самоті я відчуваю більшу тривогу й напруженість, ніж коли перебуваю серед людей.
- 19. Я вважаю, що головна радість у житті – спілкування.
- + 20. Мені шкода бездомних котів і собак.
- + 21. Я вважаю, що краще мати менше друзів, але зате близьких.
- 22. Я люблю бувати серед людей.

- + 23. Я довго хвилююся після суперечки з близькими.
- 24. У мене, мабуть, більше близьких друзів, аніж у багатьох інших.
- + 25. Я більше прагну досягнень, аніж дружи.
- 26. Я більше довіряю власній інтуїції та уяві, думаючи про людей, ніж судженням про них інших.
- 27. Для мене важливіше матеріальне забезпечення й добробут, ніж радість спілкування з присмуними мені людьми.
- + 28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
- 29. Люди часто неадекватні мені.
- + 30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу.
- + 31. Заради друга я можу пожертвувати своїми інтересами.
- + 32. У дитинстві я належав до компанії, яка завжди трималася вкупі.
- + 33. Якби я був журналістом, то із задоволенням писав би про силу дружби.

- + 1. Я залюбки беру участь у різних урочистостях.
- 2. Я не можу перемогти свої бажання, навіть якщо вони суперечать бажанням моїх товаришів.
- + 3. Мені подобається висловлювати кому-небудь свою прихильність.
- + 4. Я більше зосереджений на завоюванні впливу, ніж дружи.
- 5. Я відчуваю, що стосовно друзів маю більше прав, ніж обов'язків.
- 6. Коли я дізнаюся про успіхи свого товариша, у мене чомусь погіршується настрій.
- + 7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен кому-небудь у чомусь допомогти.
- + 8. Мої турботи зникають, коли я перебуваю серед товаришів.
- 9. Мої друзі мені добряче-таки набридли.
- + 10. Коли я виконую важку роботу, присутність людей мене дратує.
- + 11. Загнаний у глухий кут, я кажу лише ту частку правди, яка, на мою думку, не зашкодить моїм друзям та знайомим.
- + 12. У складній ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
- 13. Неприсмуності у друзів викликають у мене таке співпереживання, що я можу захворіти.
- 14. Мені присмуну допомагати іншим, навіть коли це завдає мені труднощів.
- + 15. З поваги до друга я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він і не правий.
- + 16. Мені більше подобаються пригодишні оповідання, ніж оповідання про кохання.
- + 17. Сцени насильства у фільмах викликають у мене відразу.
- 18. На самоті я відчуваю більшу тривогу й напруженість, ніж коли перебуваю серед людей.
- + 19. Я вважаю, що головна радість у житті – спілкування.
- + 20. Мені шкода бездомних котів і собак.
- + 21. Я вважаю, що краще мати менше друзів, але зате близьких.
- + 22. Я люблю бувати серед людей.

- 23. Я довго хвилююся після суперечки з близькими.
- 24. У мене, мабуть, більше близьких друзів, аніж у багатьох інших.
- 25. Я більше прагну досягнень, аніж дружи.
- + 26. Я більше довіряю власній інтуїції та уяві, думаючи про людей, ніж судженням про них інших.
- 27. Для мене важливіше матеріальне забезпечення й добробут, ніж радість спілкування з присмуними мені людьми.
- + 28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
- 29. Люди часто неадекватні мені.
- + 30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу.
- + 31. Заради друга я можу пожертвувати своїми інтересами.
- + 32. У дитинстві я належав до компанії, яка завжди трималася вкупі.
- + 33. Якби я був журналістом, то із задоволенням писав би про силу дружби.

Додаток Д

 **НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ, ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ І МИСТЕЦТВ

СЕРТИФІКАТ

Марини Хлус

УЧАСНИКА(-ЦІ) ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
СТУДЕНТСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ
ОСВІТИ ТА НАУКИ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ІДЕЙ К. Д. УШИНСЬКОГО
(1823/1824-1870/1871)»

ОБСЯГ: 6 годин (0,2 кредити ЄКТС)
29 березня 2024 р.

 Ректор
університету проф. Олег ШЕРЕМЕТ

Декан
факультету проф. Світлана СТРИЛЕЦЬ